

Kamenita vrata u Zagrebu

Tassotti, Rafaela

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:951167>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

KAMENITA VRATA U ZAGREBU

Rafaela Tassotti

Mentor: dr. sc. Sanja Cvetnić, redoviti profesor

ZAGREB, rujan 2019.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

Kamenita vrata u Zagrebu

The Stone Gate in Zagreb

SAŽETAK

Kamenita vrata nekada su bila samo gradska vrata, odnosno dio obrambenoga sustava podignutoga u zaštitu Gradeca, a danas su veliko zagrebačko svetište. Kula kod Kamenitih vrata dobiva na značenju nakon požara koji je zahvatio Zagreb 31. svibnja 1731. Tada se požar proširio Opatičkom ulicom, kroz Kamenitu ulicu, sve do Jezuitske ulice. Vatra je zahvatila i Kamenita vrata na čijem se prvom katu u stanu, gdje je izgorjelo čitavo drveno pokućstvo, nalazila i slika Blažene Djevice Marije. Izgorio je samo njezin okvir, a slika je preživjela u potpunosti te je udovica Modlar odlučila financirati izgradnju oltara pod svodom gradskih vrata. U tom trenutku slika postaje dio javne gradske pobožnosti.

Slika prikazuje Bogorodicu s Djetetom u naručju. Nose ju dva anđela, a sa strane su kipovi svetoga Petra i Pavla. Danas slika stoji iza željezne ograde koju je izradio Ivan Juraj Chorta 1758. godine.

Prigodom dvjestote obljetnice kobnoga požara u Zagrebu, 1931. godine, Bogorodici i Djetetu postavljene su zlatne krune. Svetište je preživjelo i nekoliko pokušaja rušenja, a 1999. godine odlučeno je da je 31. svibnja dan grada Zagreba, a njegova zaštitnica Majka Božja od Kamenitih vrata kada gradom ujedno prolazi i velika procesija od Katedrale do svetišta. Kamenita vrata proglašena su i zaštićenim kulturnim dobrom, a 2018. godine provedena je njihova posljednja obnova.

Rad je pohranjen u: Knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Rad sadrži: 83 stranice teksta i 60 slikovnih priloga.

Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Kamenita vrata, Zagreb, obnova, Majka Božja od Kamenitih vrata.

Mentor: dr. sc. Sanja Cvetnić, redoviti profesor

Ocjenjivači: dr. sc. Danko Šourek, docent; dr. sc. Tanja Trška, docentica, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Datum prijave rada: 23.01.2019.

Datum predaje rada: 03.09.2019.

Datum obrane rada: 23.09.2019.

Ocjena:

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Rafaela Tassotti, diplomantica na Istraživačkom smjeru – modul Umjetnost renesanse i baroka na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom »Kamenita vrata u Zagrebu« rezultat moga istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 23. rujna 2019.

Rafaela Tassotti

Zahvale

Zahvaljujem svojoj dragoj mentorici, profesorici Sanji Cvetnić, na potpori kao i svojim roditeljima i prijateljima koji su me bodrili tijekom pisanja rada. Hvala Tamari, Lei, Ani, Branimiru, Danijelu, Doris, Sabini, Vinki i posebno hvala Risti, što su često puta slušali probleme na koje sam naišla tijekom istraživanja te pokazali interes za »moja« Kamenita vrata. Hvala i profesorima s Odsjeka, profesoru Danku Šourek i profesorici Tanji Trška na poticanju tijekom studija i mentorskim savjetima.

Hvala gospođi Meliti Matulić Jeleč, Dubravki Petek i Biserki Grečl, marljivim knjižničarkama iz Knjižnice Filozofskoga fakulteta, Gradske knjižnice grada Zagreba i Nacionalne i sveučilišne knjižnice na pomoći oko literature koju nije bilo lako pronaći.

Hvala Muzeju grada Zagreba na ustupljenim fotografijama kao i Državnom arhivu u Zagrebu, Hrvatskom državnom arhivu te Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu na pomoći oko pretraživanja građiva. Posebno hvala Stjepanu Razumu i Mihaeli Barbarić.

Veliku zahvalu dugujem Martini Pavković iz Konzervatorskog odjela u Zagrebu, Sanji Grković iz Ministarstva kulture, Jadranki Raguž iz Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode te Ivi Koci iz Hrvatskog restauratorskog zavoda na ustupljenoj građi za Kamenita vrata.

SADRŽAJ

UVOD.....	1
OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA.....	7
OLTAR I SLIKA MAJKE BOŽJE OD KAMENITIH VRATA.....	14
GODINA 1931.	26
RUŠENJA I OBNOVE KAMENITIH VRATA.....	31
KATALOG.....	51
ZAKLJUČAK.....	72
LITERATURA.....	74
POPIS SLIKOVNIH PRILOGA.....	79
SUMMARY.....	83

UVOD

Kamenita vrata u Zagrebu važno su povijesno urbano čvorište, javni vjerski znamen pa i hodočasničko mjesto za mnoge Zagrepčane, ali i spomenička zanimljivost za turiste. S obzirom na količinu ljudi koja ih dnevno posjeti, jedan su od najprometnijih zagrebačkih pješačkih puteva, a njihova povijesti seže u davnu 1375. godinu kada se prvi puta spominju u arhivskim dokumentima kao »velika kamena vrata«.¹ Pola stoljeća nakon prvoga spomena, 1429. godine, navode se unutar odredbe gradske općine zbog redosljeda čuvanja ključeva gradskih vrata.² Ostatak XV. stoljeća ne bilježi podatak u arhivskim dokumentima o ovim vratima, ali se u ispravama navode kao orijentir – kraj Kamenih vrata – sve do 1509. godine, vremena kada se utvrde obnavljaju zbog straha od osmanskih prodora te se u dokumentima spominje most ispred Kamenitih vrata.³ Na najstarijem nacrtu grada Zagreba (slika 1), iz sredine XVI. stoljeća koji se čuva u Nacionalnoj knjižnici u Beču, označena su Kamenita vrata (slika 2) kao otvorena zgrada bez krova. Riječ je o prikazu utvrđenih naselja, Kaptola i Gradeca, s označenim najvažnijim spomenicima poput zagrebačke prvostolne crkve, crkve svetoga Marka te crkve svete Katarine, a najviše je pažnje ipak posvećeno bedemima i puškarnicama.⁴ Na temelju toga nacrt, Ivan Krstitelj Tkalčić poslije izrađuje nacrt Kaptola i Gradeca (slika 3) s njihovim izgledom koncem XIV. stoljeća. Tkalčić označuje bedeme i gradska vrata, ali i određuje novu numeraciju kuća koje dijeli na insule.⁵

Već 1555. godine, kupljene su hrastove daske kako bi gradska vrata dobila krov, među kojima i Kamenita.⁶ Četiri godine potom, njemački klesari Mihovil i Grgur, ujedno jedini poznati »graditelji« ili »obnavljači« Kamenitih vrata, ponovno postavljaju odnosno obnavljaju most Kamenitih vrata.⁷ Kamenita vrata i nekada su bila jedna od glavnih prometnica s obzirom da se nalaze na strani koja spaja Kaptol i Gradec, a o tome svjedoči i činjenica da za vrijeme kuge 1647. godine, kada su sva vrata bila zatvorena, ova su bila otvorena, a za njihovo čuvanje određeni su čuvari koji su po dvoje bdjeli nad ovim vratima.⁸ Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća spominju se Kamenita vrata najviše zbog požara (1645., 1674., 1706.) koji su

¹ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba* (dalje MCZ), sv. V, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta, str. 19.

² MCZ, sv. II, 68.

³ MCZ, sv. VIII, 192.

⁴ S.A., *Stari planovi Zagreba*, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 6.

⁵ Više u: Andre Mohorovičić, *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti i muziku, 1952.

⁶ MCZ, sv. XIII, 287; 294.

⁷ Isto., 317.

⁸ MCZ, sv. XVII, 113, 114.

tada bili brojni, a često su se zaustavljali ili dopirali upravo do ovih vrata.⁹ Najrazorniji bio je onaj iz 1731. godine s kojim se i povezuje legenda o nastanku kapele Majke Božje Kamenite. O njemu svjedoči Baltazar Adam Krčelić u djelu *Annuae 1748-1767* gdje piše da su izgorjeli svi drveni dijelovi građevine, a »posred plamena ostala je neoštećena slika Blažene Djevice Marije, koja se sada zaslugom pobožne udovice nekoga Modlara, štuje nad svodom gradskih vrata.«¹⁰ Oltar Majke Božje odijeljen je od prolaznika i molitelja kovanom rešetkom koju je Izradio Ivan Juraj Chort (Kort) 1758. godine.¹¹ Godina 1760. zabilježena je na ulazu sa sjeverne strane Kamenitih vrata i svjedoči o velikoj obnovi spomenika, a već šest godina kasnije uređivao se i kat nad Kamenitim vratima za osnovnu školu.¹² Tijekom devetnaestoga stoljeća često su se javljale ideje o rušenju Kamenitih vrata, a jedno je vrijeme izdvajan i novac za taj događaj u proračun grada.¹³ Na starom pak planu iz 1845. (slika 4) koji nosi naziv »Plan koji prikazuje izgred koji se dogodio 29. srpnja 1845. u ¼ 8 sati u Zagrebu« još su uvijek označena Kamenita vrata kao važna jezgra Gradeca s nazivom »Stein Thor« (slika 5).¹⁴ Potonji planovi zanemaruju Kamenita vrata te ih ne označavaju kao bitan orijentir u prostoru ili bitan spomenik što i ne čudi upravo zbog tih ideja čišćenja trgova od starina. Današnji katastarski snimak označuje ih kao prolaz (passage) premda su upisana pod posebnom katastarskom česticom (slika 6).

U ovome radu Kamenita vrata proučavana su kroz arhivsku vizualnu dokumentaciju koja obuhvaća njegove povijesne prikaze (nacrte, karte) te stare fotografije. Najviše podataka dobiveno je u elaboratima obnova Kamenitih vrata te je važno naglasiti da je zbog kompleksnosti teme naglasak stavljen upravo na izvore. Provedena je autopsija spomenika te je fotografski dokumentirano današnje stanje. Arhivska dokumentacija pregledana je u Hrvatskom državnom arhivu, Državnom arhivu grada Zagreba, Nadbiskupijskom arhivu, Ministarstvu kulture, Konzervatorskom odjelu u Zagrebu, Gradskom zavoda za zaštitu spomenika kulture, Hrvatskom restauratorskom zavodu te Muzeju grada Zagreba.¹⁵ Osim

⁹ Lelja Dobronić, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: Školska knjiga, 1986., str. 244.

¹⁰ Baltazar Adam Krčelić, *Annuae 1748-1767*, Zagrabiae: In taberna libraria eiusdem societatis typographicae, 1901., str. 549.

¹¹ Dobronić, 1986., 244.

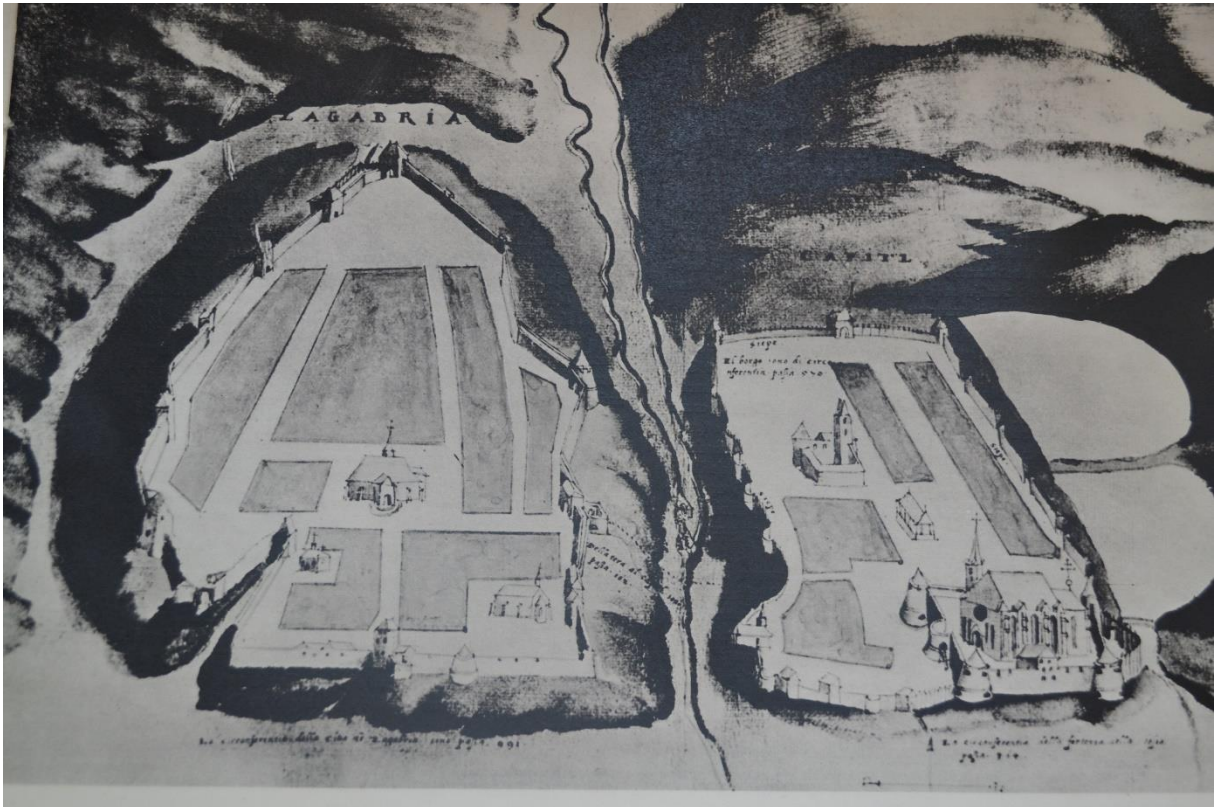
¹² Isto.

¹³ Rudolf Horvat, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb: Kulturno-historijsko društvo Hrvatski rodoljub, 1942., str. 139.

¹⁴ *Stari planovi Zagreb*, 1961., 12.

¹⁵ Među pregledanom dokumentacijom prevladavaju računi, [primjerice račun za popravak kapele iz 1914. godine kada je izdvojeno 825 kruna iz blagajne kapele Blažene Djevice Marije, a ponudu je sastavio Josip Kaplan, dvorski dobavljač, njegove svetosti oca pape Pia X. Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje NAZ), Kapela Kamenita vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka – Zagreb] ili pak dokumentacija sklopljenih ugovora poput ugovora o

arhivske dokumentacije, tijekom prikupljanja podataka pomogla je i periodika onoga doba iz koje se primjerice moglo naći podatke o tome kako je prva »služba Božja« otkako postoji zavjetna kapelica Majke Božje u Kamenitim vratima održana na Jurjevo 1926. godine.¹⁶ Na kraju ovoga rada nalazi se katalog s odabranim fotografijama i kratkim opisom koji kronološki pokazuje stanje spomenika.

Slika 1. Najstariji nacrt grada Zagreba iz sredine XVI. stoljeća s prikazom Kaptola i Gradeca, preuzeto iz: S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 6., presnimila R. T.

čuvanju kapele Majke Božje od Kamenitih vrata iz 1914. godine koji sklupa Vatroslav Vidović, pazitelj kapele i župnik crkve sv. Marka. Vidović se obvezuje da će kapelu »paziti i potpuno u redu držati, a za to će biti plaćen 60 kruna«. NAZ, Kapela Kamenita vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka – Zagreb.

¹⁶ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond Braće Hrvatskoga zmaja (dalje BHZ), kutija 43/635, izrezani novinski članak: *Jutarnji list*, Zagreb, S.A., 22.travnja, 1927.

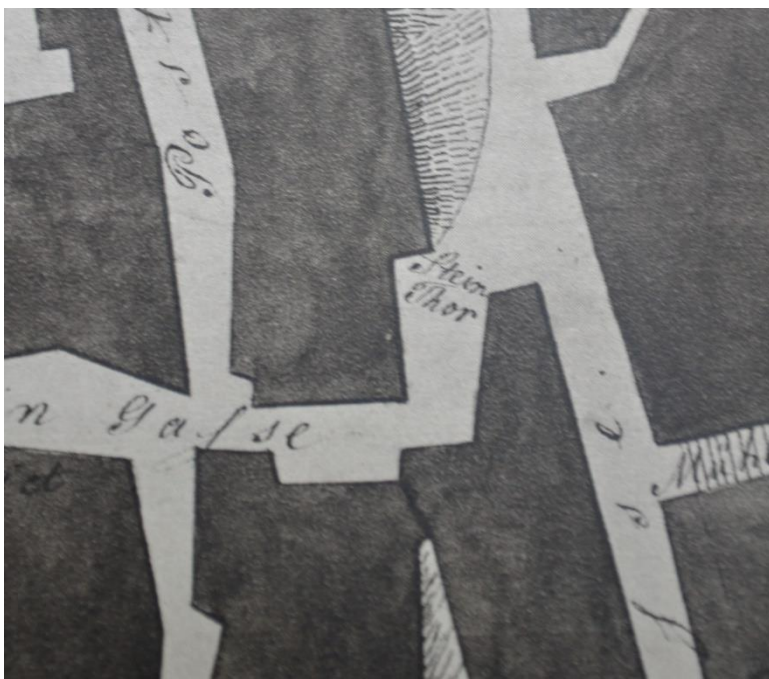
Slika 2. Detalj nacrtu grada Zagreba iz XVI. stoljeća s prikazom Kamenitih vrata i crkvom svetoga Marka, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 6., presnimila R.T.

Slika 3. Detalj Gradeca s Tkalčičevoga nacrtu Kaptola i Gradeca iz kraja XIV. stoljeća, preuzeto iz Andre Mohorovičić, Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti i muziku, 1952., s.p. [33], presnimila R.T.

Slika 4. Plan Gornjega grada iz 1845. godine, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 12., presnimila R.T.

Slika 5. Detalj plana Gornjega grada iz 1845. godine s prikazom Kamenitih vrata, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 12., presnimila R.T.

Slika 6. Izvod iz katastarskog plana k.o. Centar s prikazom Kamenitih vrata (k.č. 1627), Gradski ured za katastar i geodetske poslove, snimio i ustupio autorici Ivan Franić.

OSVRT NA DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Kamenita vrata nisu bila privlačna istraživačke tema, o čemu svjedoči mali broj naslova u stručnoj literaturi koja obrađuje upravo njih. Sporadično se ona često javljaju u knjigama povijesnoga karaktera, odnosno velikim pregledima grada Zagreba najčešće s informacijom da su Kamenita vrata jedna od pet gradskih vrata koja su bila dio obrambenog pojasa iz XIII. stoljeća.¹⁷

Tema Kamenitih vrata popularnija je u turističkim vodičima grada Zagreba, što starim, što novijim, a primjerice, Adolf Hudovski u knjizi *Zagreb i okolica: kažiput za urodjenike i strance* (1892.) osvrće se opširnije i na Kamenita vrata.¹⁸ Navodi da su Kamena (Kamenita vrata) ostatak stare gradske utvrde te da su danas »nastanjena dva poda, a u staro vrieme bio je samo prvi pod nastanjen«. ¹⁹ Autor spominje i »kapelu Majke Božje pod svodom u prizemlju, sa starim željeznim ukrasno izradjenim vratima«. ²⁰ Osim Hudovskoga, u nekoliko desetljeća mlađem vodiču naslovljenom *Bijeli Zagreb i okolica u opisu i slikama* (1928.)²¹ Kamena vrata »sa historijskom slikom Bogorodice« navedena su kao mjesto gdje su se vodile borbe između Kaptola i Gradeca.²² Prema zapisima neimenovana autora, u dijelu *Upute za pregled grada: 1. dan* pred vratima slike danas »gori vječno kandilo u čast Bogorodici čiju sliku ni požar nije mogao uništiti.«²³

Današnji vodiči, poput studije *Zagreb: povijest, kultura, umjetnička baština* (2009.) Antuna Travirke,²⁴ spominju Kamenita vrata kao mjesto hodočašća brojnih Zagrepčana te donose kratke informacije o ovome javnom vjerskom znamenju poput požara 1731. godine kada su izgorjeli svi drveni dijelovi zgrade osim slike Majke Božje, a dotiču se i nekoliko kasnijih obnova.²⁵ Osim spomenutoga vodiča, literatura poput knjige *Volite li Zagreb?*,

¹⁷ Povijesni pregledi grada Zagreba daju uvid u obrambenu prošlost Kamenitih vrata, ali s vrlo oskudnim informacijama. Za detaljniju prošlost hrvatske metropole vidi neku od relevantnije literature poput: Ivan Kampuš, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1975., Nada Klaić, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb: Liber, 1982., Franjo Buntak, *Povijest Zagreba*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996., Dragutin Hirc, *Stari Zagreb: Gradec i Grič*, svezak 1, Zagreb: Matica hrvatska 2008., Ivo Goldstein (ur.), Slavko Goldstein (ur.), *Povijest grada Zagreba: Od prehistorije do 1918.*, knjiga prva, Zagreb: Novi Liber, 2012.

¹⁸ Adolf Hudovski, *Zagreb i okolica: kažiput za urodjenike i strance*, Zagreb: [s. n.], 1892. (u Zagrebu : Dionička tiskara).

¹⁹ Isto., str. 57.

²⁰ Isto.

²¹ S.A., *Bijeli Zagreb i okolica u opisu i slikama: sa malim riječnikom[!], praktičnim uputama, planom grada Zagreba i željezničkom kartom* (predgovor napisao Majo Mažuran), Zagreb: Nakladnička cjelina Mažuranovi vodiči, 1928.

²² Isto., str. 34.

²³ Isto., str. 36.

²⁴ Antun Travirka, *Zagreb: povijest, kultura, umjetnička baština*, Zagreb: Forum, 2009.

²⁵ Isto., str. 58.

Zvonimira Milčeca (2007.),²⁶ *Zagreb od vugla do vugla*, Branimira Špoljarića (2008.),²⁷ također bilježe slične turističke informacije poput one o lancima ispred ulaza u Kamenita vrata, koji su prema predaji bili na brodu admirala Nelsona.²⁸ Spominje se u tom tipu literature dakako i postavljanje Kerdićeve skulpture Dore Krupičeve 1929. godine u nišu kod ulaza u Kamenita vrata.²⁹

Crkveni posvjesničar Janko Barlè u djelu *Povjest župa i crkava zagrebačkih, I. župa sv. Marka* (1896.)³⁰ pruža podatak o crkveno-administrativnoj organizaciji, jer spominje Kamenita vrata kao jednu od područnih kapela župe svetoga Marka. Prvi je to dakle pisani trag o naglasku koji je u ovom radu posebno istaknut, a to je pogled na Kamenita vrata kao hodočasničko središte. Autor navodi da Zagrepčani upravo ovdje pale mnoge uljne svjećice kako bi im Majka Božja uslišala molitve kao što je zaustavila i požar koji je zahvatio grad Zagreb i ugasio se upravo kod nje 1674. godine.³¹

Godine 1930. Gjuro Szabo u časopisu *Hrvatska revija* objavljuje feljton (kako on sâm to naziva) o Kamenitim vratima.³² Szabo spominje Kamenita vrata kao jedna od zagrebačkih gradskih vrata, piše o prvom planu grada na kojem se ona pojavljuju iz XVI. stoljeća, a koji se čuva u Beču.³³ Navodi i požare koji su zahvatili Kamenita vrata, ali i ideje o rušenju koje su se javljale tijekom stoljeća. Ujedno traži da se Kamenita vrata ne ruše niti danas, a bilježi i da ih je od nedavnoga rušenja spasilo Društvo Braće Hrvatskoga Zmaja.

Godinu potom, uoči dvjestote obljetnice od požara koji je zahvatio Kamenita vrata, objavljena je mala monografija *Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji*, čiji je urednik Svetozar Ritig.³⁴ U tom djelu, opisan je požar 1731. godine: čudesna slika majke Božje od Kamenitih vrata spasila je grad. Najavljuje se i svečani događaj krunidbe slike Majke Božje od Kamenitih vrata u svibnju 1931. godine. U monografiji su objavljeni tekstovi Gjura Szabe, Rudolfa Horvata i urednika i tadašnjega

²⁶ Zvonimir Milčec, *Volite li Zagreb?*, Zagreb: VBZ, 2007.

²⁷ Branimir Špoljarić, *Stari Zagreb od vugla do vugla*, Zagreb: AGM, 2008.

²⁸ Isto., str. 101.

²⁹ Isto. Osim tih knjiga, slične podatke, popularno-informativnoga karaktera nalazimo i u naslovima poput *Zagrebačke ulice*, Zoran Gregl et al., Zagreb: Naklada Zadro; Muzej grada Zagreba, 1994., te *Zagrebački leksikon*, (A-LJ) Josip Bilić (ur) i Hrvoje Ivanković (ur.), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krlež; Masmedia, 2006.

³⁰ Janko Barlè, *Povjest župa i crkava zagrebačkih, I. župa sv. Marka*, Zagreb: Dionička tiskara u zagrebu, 1896.

³¹ Isto., str. 77. Uvidom u literaturu i kronike onoga doba, Majka Božja nije zaustavila požar 1674. godine, nego 1731.

³² Gjuro Szabo, »Kamenita vrata« u: *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice Hrvatske*, 3(1930), 1: str. 64-65.

³³ Isto., str. 64.

³⁴ Svetozar Ritig (ur.), *Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji*, Zagreb: Tipografija, 1931.

župnika sv. Marka, Svetozara Ritiga, koji su se prisjetili na prošlost spomenika od vremena Zlatne bule pa sve do tadašnjih dana. Velimir Deželić (sin) također je jedan od autora tekstova, koji je ujedno za obljetnicu od požara napisao »pučku svečanu glumu« koja se u lipnju izvodila te prikazivala događaj onoga kobnoga požara 1731. godine.³⁵

Rudolf Horvat 1942. godine objavljuje *Prošlost grada Zagreba*, gdje jedno poglavlje posvećuje Kamenitim vratima.³⁶ U prvom dijelu piše o prošlosti Kamenitih vrata, od prvoga spomena u arhivskim spisima, 1492. godine pa sve do požara 1731. godine.³⁷ Spominje i apele građana koji su bili brojni u XIX. stoljeću, upravljani gradskoj upravi, sa zagovorom kako se Kamenita vrata ne bi srušila, a opisuje i obnovu 1938. godine gornjega kata Kamenitih vrata koji je predan na upotrebu Družbi Braće Hrvatskoga Zmaja. Autor opisuje i dućane koji se nalaze uz Kamenita vrata, ali i posebno ističe veliki broj ljudi koji svakodnevno pred žrtvenikom Majke Božje donose darove kao što to ne donose niti jednoj drugoj crkvi ili kapelici.³⁸

Povjesničarka umjetnosti, Lelja Dobronić, u časopisu *Urbanizam i arhitektura* iz 1951. godine objavljuje kratak pregled o baroknim rešetkama grada Zagreba u kojem spominje i ogradu oltara u Kamenitim vratima.³⁹ Donosi detaljniji opis ograde navodeći kako je u tlocrtu blago konveksna te da se svojim gornjim dijelom prilagođava obliku svoda Kamenitih vrata.⁴⁰ Bilježi i da su vrata na ulazu u kulu, odnosno prostor gornjega kata iz XIX. stoljeća te da prilično dobro imitiraju ova iz XVIII. stoljeća.⁴¹

Dugo očekivani *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974* (1975.)⁴² u sklopu Katedralnog arhiđakonata, pod župom svetoga Marka navodi Kamenita vrata kao kapelicu iz XV. stoljeća, ali i kao zavjetnu (proštenjarsku) crkvicu.⁴³

Crkveni povjesničar poslijeratnoga razdoblja, Damjan Damjanović objavljuje 1981.

³⁵ Ljubomir Maraković u časopisu *Hrvatska prosvjeta* (rujan, 1931., god XVIII., br. 8-9) objavio je kratak članak naslovljen »Majka Božja od Kamenitih vrata«, a riječ je o osvrtu na misterij Majke Božje od Kamenitih vrata, Velimira Deželića sina koji je bio izveden nekoliko mjeseci prije izlaska članka. On opisuje sadržaj djela i pozornicu (predstava je izvedena na otvorenom, na Katarininom trgu), ali i upućuje pohvale glumcima i autorima.

³⁶ Horvat, 1942.

³⁷ Podatak koji navodi Rudolf Horvat o prvom spomenu 1492. godine je kriv, (isti podatak navodi i Gjuro Szabo), a tu je pogrešku uočila već i Lelja Dobronić u djelu *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, budući da se Kamenita vrata prvi puta spominju 1375. godine kao »velika Kamena vrata« u Tkalčićevoj *Monumenta historica civitatis Zagrabiae* (MCZ V, str. 19.).

³⁸ Horvat, 1942., 141.

³⁹ Lelja Dobronić, »Barokne kovane rešetke na zagrebačkim zgradama«, u: *Urbanizam i arhitektura*, 5(1951), 9/12: str. 112-113.

⁴⁰ Isto., str. 113.

⁴¹ Isto.

⁴² Krunoslav Draganović (ur.) et al., *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb: Biskupska Konferencija Jugoslavije, 1975.

⁴³ Isto., str. 69.

godine monografiju *Majka Božja Kamenita*,⁴⁴ koja je glavni izvor podataka i polazište za istraživanje o Kamenitim vratima. Damjanović bilježi osnovne povijesne crtice o Kamenitim vratima, ističe dakako požar iz 1731. godine te pišući o njima navodi tadašnje izvore za podatke koje spominje: Baltazara Adama Krčelića i Antuna Čegeteka koji u bolonjskoj kronici piše o požaru.⁴⁵ Spominje i istraživanja koja su bila provedena 1929. godine nad slikom Majke Božje i dokazala da je slika uistinu gorila, a u monografiji je evidentirao i kartušu s natpisom: »OBRAMBA PROTI POŽARA I SVIH NEVOLJA«, koji je nekada stajao iznad oltara i Majku Božju Kamenitu imenovao *Pomoćnicom u svim nevoljama i protiv požara*.⁴⁶ Posvetio je posebno poglavlje i ogradi oltara, krunidbi Majke Božje i rušenjima, kao i posebnom slavlju 1931. godine. Prenosi i tada posljednju obnovu oltara, onu iz 1971. godine uoči Marijanskoga kongresa, a voditelj radova bio je prof. Ivo Lončarić.⁴⁷

Lelja Dobronić se vraća temi Kamenitih vrata u jednom od najrelevantnijih pregleda o urbanističkoj i graditeljskoj povijesti Zagrebu, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas* (1986.),⁴⁸ gdje donosi najdetaljniju povijest Kamenitih vrata, a svoju kronologiju temelji na Tkalčićevim istraživanjima. Navodi da se Kamenita vrata prvi puta spominju 1375. godine u arhivskim dokumentima, da su ispočetka bila bez krova te da je krov dodan 1555. godine.⁴⁹ Navodi i požare koji su zahvatili grad Zagreb te posebno ističe onaj iz 1731. godine. Lelja Dobronić detaljno opisuje i sliku Majke Božje te zaključuje kako je ona djelo nekoga domaćeg slikara 17. stoljeća,⁵⁰ a ukratko bilježi obnove i prijetnju rušenja Kamenitih vrata.

Lelja Dobronić, nekoliko godina poslije objavljuje *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, (1992.)⁵¹ djelo u kojem je jedno poglavlje odvojila i za Marijina svetišta u Zagrebu i okolici u XVII. i XVIII. stoljeću. Uz Remete, Mariju Bisticu i ostale, piše o Kamenitim vratima kao o svetištu za koje je zaslužna jedna osoba – udovica Modlar koja podiže oltar Majci Božjoj nakon požara 1731. godine.⁵² Autorica daje novu tezu o autorstvu slike navodeći kako je slika izvedena vrlo kvalitetno i da je vjerojatno rad nekoga stranog baroknog slikara s kraja XVII. ili početka XVIII. stoljeća.⁵³ Ističe 1931. godinu kao vrlo važnu, što zbog obljetnice požara, što zbog krunidbe Bogorodice i Djeteta te bilježi i 1981. godinu kao važnu zbog proslave 250-

⁴⁴ Damjan Damjanović, *Majka Božja Kamenita*, Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1981.

⁴⁵ Damjanović, 1981., 16.

⁴⁶ Isto., str. 22.

⁴⁷ Isto., str. 54.

⁴⁸ Dobronić, 1986.

⁴⁹ Isto., str. 242.

⁵⁰ Isto., str. 244.

⁵¹ Lelja Dobronić, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.

⁵² Isto., str. 218.

⁵³ Isto.

te obljetnice svetišta uz prisustvo pokojnoga kardinala Franje Šepera.⁵⁴

Povjesničarka arhitekture i arhitektica Sena Sekulić Gvozdanović objavila je 2000. godine monografiju o arhitektu Jurju Denzleru.⁵⁵ U knjizi, jedno poglavlje nosi naziv »Kula na Kamenitim vratima« s obzirom da je Juraj Denzler radio obnovu prvoga kata Kamenitih vrata 1938. godine. Sena Sekulić Gvozdanović piše da je arhitekt sam napravio nacрте vlastitom rukom te je potpuno uskladio obnovljen interijer sa srednjovjekovnim karakterom kule.⁵⁶ Posebnu je pažnju posvetio drvenom namještaju, a autorica monografije donosi i fotografije tadašnjega stanja namještaja te Denzlerovih nacрта.

Ivo Mroević se u *Antologiji zagrebačke arhitekture* (2003.) osvrće i na Kamenita vrata.⁵⁷ Ponavlja podatke o prvom spomenu Kamenitih vrata u izvorima, o požaru 1731. godine te obnovi iz 1760. godine, o kojoj svjedoči i natpis iznad ulaza u Kamenita vrata. Maroević se dotiče i postavljanje kipova Dore Krupičeve i svetoga Jurja, a na kraju poglavlja zabilježio je i kratku kronologiju Kamenitih vrata.

U *Zaprešićkom godišnjaku* iz 2007. godine, objavljen je zanimljiv članak o Kamenitim vratima napisan zapravo 1931. godine u kojemu autor, Vjekoslav Celestin, donosi osobni stav o rušenju Kamenitih vrata.⁵⁸ Članak je osvrt na vlastito djetinjstvo koje je usko vezano za Kamenita vrata. Autor navodi da je tekst slao u *Jutarnji list* 1931. godine, ali on tada nije objavljen, te objašnjava kako Kamenita vrata ne treba rušiti jer su na skromnom mjestu – kao što je i sama Marija skromna – a slična su i Lurdu – imaju oblik špilje – a nikome nije palo na pamet rušiti Lurd.⁵⁹

Vladimir Rukavina, dvije godine potom, objavljuje studiju naslovljenu *Porta Lapidea – Kamenita vrata – Stone Gate* (2009.)⁶⁰ te u njoj ukratko prenosi povijesne podatke o Kamenitim vratima koncentrirajući se više na povijest Družbe Braće Hrvatskoga Zmaja i njihovo djelovanje u Kamenitim vratima nego na sâm spomenik. Djelo obiluje fotografijama Kamenitih vrata, a autor je transkribirao i na taj način dokumentirao ploče u Kamenitim vratima na kojima su zapisani važniji događaji iz prošlosti ovoga spomenika. Tekst je preveden i na engleski jezik, a autor Kamenita vrata naziva »općim hrvatskim marijanskim svetištem«.⁶¹

⁵⁴ Dobronić, 1992., 218.

⁵⁵ Sena Sekulić Gvozdanović, *Arhitekt Juraj Denzler*, Zagreb: Društvo Braće Hrvatskoga Zmaja, 2000.

⁵⁶ Isto., str. 52.

⁵⁷ Ivo Maroević, *Antologija zagrebačke arhitekture*, Zagreb: Art studio Azinović, 2003.

⁵⁸ Vjekoslav Celestin, »Kamenita vrata u Zagrebu (1931)«, u: *Zaprešićki godišnjak*, 17(2007): str. 557-559.

⁵⁹ Isto., str. 559.

⁶⁰ Vladimir Rukavina, *Porta Lapidea – Kamenita vrata – Stone Gate*, Zagreb: Družba Braće Hrvatskoga Zmaja, 2009.

⁶¹ Isto., str. 11.

U časopisu *Prostor*, Nataša Jakšić i Karin Šerman (2011.) objavile su članak o obnovi unutrašnjega prostora Kamenitih vrata prema projektu Jurja Denzlera.⁶² Svoja su istraživanja temeljile na onima Sene Sekulić Gvozdanović, ali i na arhitektonskoj dokumentaciji iz ostavštine Jurja Denzlera. Zabilježile su zatečeno stanje građevine *in situ* te ga usporedile s Denzlerovom projektnom dokumentacijom te zaključile da je Denzler obnovom unutrašnjega prostora Kamenitih vrata stvorio prostornu kompoziciju koja se sastoji od multifunkcionalne dvoetažne glavne dvorane s dva bočna kvadra s pratećim sadržajima, smještene iznad postojećega prolaza u prizemlju, i to paralelno s njegovom glavnom osi.⁶³ Autorice naglašavaju da je galerijom dvorane Denzler naglasio introvertni karakter prostora, omogućio dostupnost otvorima nekadašnjega drugog kata te upotrebom armiranobetonskih greda uvelike olakšao opterećenje svodova prolaza u prizemlju.⁶⁴ Autorice su istaknule da projektni zadatak nije ostao sačuvan, ali nacrti projekta adaptacije jesu.

Josipa Marenčić pak 2013. godine objavljuje pregled o marijanskim ikonama na odobrenim primjerima, među kojima je i slika Majke Božje od Kamenitih vrata.⁶⁵ Autorica donosi kratku povijest slike Majke Božje te njezin detaljan opis. Riječ je o Bogorodici koja sjedi na prijestolju te ju autorica povezuje s porukom Ivanova Otkrivenja. Prema riječima autorice Majku Božju od Kamenitih vrata naziva se *Vrata nebeska*, a ovdje su vrata znak prolaza, veza između dva svijeta, profanoga i sakralnoga.⁶⁶

Jedna od nedavnih publikacija iz povijesti umjetnosti koja spominje Kamenita vrata je *Zagreb Arhitektonski atlas*, Dragana Damjanovića (2014.).⁶⁷ Popisujući važnija arhitektonska zdanja grada Zagreba, autor se osvrće i na Kamenita vrata ističući oltarnu ogradu u njima kao jedan od najboljih primjera baroknoga kovačkoga rada u sjevernoj Hrvatskoj⁶⁸ te spominjući dakako i onaj važan požar iz 1731. godine, kao i obnovu arhitekta Denzlera te skulpturu Dore Krupićeve, djelo Ive Kerdića.

⁶² Nataša Jakšić, Karin Šerman, »Kamenita vrata u Zagrebu obnova unutrašnjeg prostora prema projektu Jurja Denzlera«, u: *Prostor časopis za arhitekturu i urbanizam*, 19(2011), 2(42): str. 351-361.

⁶³ Jakšić, Šerman, 2011., 359.

⁶⁴ Isto., str. 357.

⁶⁵ Josipa Marenčić, *Teologija hrvatskih marijanskih ikona na izabranim primjerima*, Zagreb: Nova knjiga Rast 2013.

⁶⁶ Isto., str. 83.

⁶⁷ Dragan Damjanović, *Zagreb Arhitektonski atlas*, Zagreb: AGM, 2014.

⁶⁸ Isto., str. 72.

Treba svakako spomenuti i literaturu koja se dotiče skulpture *Zlatarovo zlato*, Ive Kerdića i nalazi se u niši na zapadnom pročelju Kamenitih vrata.

Katalog retrospektivne izložbe Iva Kerdića iz 1958. godine donosi gotovo cjelokupan pregled njegova stvaranja.⁶⁹ Djelo je podijeljeno na pet poglavlja: medalje i plakete, značke, umjetni obrt, skulpturu i crteže.⁷⁰ U poglavlju o skulpturi, pod rednim brojem 143. zavedena je i skulptura *Zlatarevo zlato (sic)*.⁷¹ Zapisano je da signature na skulpturi nema, da je izvedena u bronci te da je »visoka 0,300« te da je postavljena 1934. godine.⁷²

Grgo Gamulin 1999. godine objavljuje pregled suvremenoga hrvatskog kiparstva⁷³ te u njemu jedno poglavlje posvećuje i Ivi Kerdiću.⁷⁴ Gamulin donosi fotografiju većega formata skulpture Dore Krupičeve te navodi da je riječ o brončanoj skulpturi postavljenoj 1934. godine.⁷⁵

U knjizi *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu* (2007.),⁷⁶ *Zlatarovo zlato* zabilježeno je kao djelo Iva Kerdića, izvedeno u bronci, a drugi brončani odljev postavljen je u Parku skulptura Akademije likovnih umjetnika, a godina postavljanja koja se ovdje spominje je 1929.⁷⁷

Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2014. godine izdao je *Likovni leksikon*⁷⁸ u kojem se, u crtici o Ivi Kerdiću, spominje i skulptura Dore Krupičeve odnosno *Zlatarovo zlato*. I ovdje je ovaj javni spomenik datiran u 1929. godinu.⁷⁹

⁶⁹ Frano Kršinić (ur.), *Ivo Kerdić 1881.-1958., retrospektivna izložba*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1958., str. 85.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto., str. 35.

⁷² Isto.

⁷³ Grgo Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Zagreb: Knjižara Naprijed, 1999.

⁷⁴ Isto., str. 261-267.

⁷⁵ Isto., 267.

⁷⁶ Božena Kličinović et al., *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: Vodič*, Zagreb: Grad Zagreb, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2007.

⁷⁷ Isto., str. 93. Pojavljuje se nova datacija skulpture *Zlatarovo zlato*, a dataciji u prilog ide i novinski članak objavljen u *Narodnom listu* 14. V. 1959. godine obilježavajući tridesetu obljetnicu postavljanja skulpture. U članku piše da je grad Zagreb kiparu svojedobno dao jedno zemljište u blizini Radničkoga dola pa je on zauzvrat darovao gradu skulpturu u bronci koja predstavlja Doru Krupičevu. Grad Zagreb donio je kasnije odluku da se skulpturu postavi u nišu Kamenitih vrata s obzirom da su ona vezana za fabulu Šenoine priče. Državni arhiv Zagreb (dalje DAZ), HR-DAZ-857, Zbirka Ulčnik Ivan, Kamenita ulica i Kamenita vrata, košuljica 621 R.

⁷⁸ Josip Bilić (ur.), *Likovni leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014.

⁷⁹ Isto., str. 459.

OLTAR I SLIKA MAJKE BOŽJE OD KAMENITIH VRATA

Slika Majke Božje od Kamenitih vrata jedina je spašena od inventara prilikom velikoga požara koji je zahvatio grad Zagreb u srijedu, 31. svibnja 1731. godine.⁸⁰ Zagrebački kroničar Baltazar Adam Krčelić bilježi da je tada neka udovica Modlar (spomen na njezino krsno ime nije očuvano) odlučila Majci Božjoj u čast podići oltar te tada pobožnost prema njoj postaje javna.⁸¹ Majka Božja od Kamenitih vrata prikazana je prema Josipi Marenčić (2013.) kao Bogorodica na prijestolju, odnosno Prijestolje Mudrosti (lat. *Sedes Sapientiae*),⁸² prema Lelji Dobronić (1992.) kao Kraljica anđela s obzirom na natpis »RA« iznad slike (lat. *Regina angeli*),⁸³ a Nedjeljko Pintarić (2019.) opisao ju je kao Ženu iz Ivanova Otkrivenja: »Žena odjevena suncem, mjesec joj pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda« (*Otk*, 12,1).⁸⁴ S obzirom da je u središtu slike Majka Božja s Djetetom, a sa lijeve i desne strane su prikazani anđeli koji kao da proviruju iza kazališnoga zastora, iako je Josipa Marenčić to protumačila kao brežuljak u pozadini,⁸⁵ a Lelja Dobronić kao oblak⁸⁶, možda je najtočnija ikonografska identifikacija Lelje Dobronić. Kao Ženi iz Ivanova Otkrivenja, nedostaje joj kruna od zvijezda, premda se ispod dodane krune nazire originalno naslikana kruna, a prijestolje se može pretpostaviti s obzirom da je Majka Božja prikazan u sjedećem položaju. Odjevena je u crvenu haljinu, a smeđi plašt ukrašen zvijezdama prebačen joj je preko ramena. Ta boja plašta, neuobičajena je za Marijinu boju, ali moguće je da je izvorna boja promijenjena prilikom neke od obnova. Na slici prevladavaju zemljani tonovi, a Majka Božja desnicom pridržava Dijete, dok joj je u ljevici kraljevsko žezlo. Dijete pak desnom rukom blagoslivlja, a u lijevoj drži zlatnu kuglu s križem. Ono ujedno ima i zlatnu aureolu koju Bogorodica nema ili nije vidljiva. Naknadno dodane krune (1931.), na glave Majke Božje i Djeteta izrađene su od zlata i dragoga kamenja. Oči Majke Božje i Djeteta su bademaste, smeđe, a pogled dubok i usmjeren prema promatraču. Majka Božja i Dijete blagonaklono su prikazani, a u Bogorodičinim očima uočava se zabrinutost za Djetetovu sudbinu. Ispod Bogorodičinih nogu je zlatni polumjesec. Autor slike je nepoznat, a Lelja

⁸⁰ Krčelić, 1901., 549.

⁸¹ Isto.

⁸² Marenčić, 2013., 76.

⁸³ Dobronić, 1992., 219.

⁸⁴ U usmenom priopćenju mons. Nedjeljko Pintarić, predstojnik Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije tijekom fotografske dokumentacije slike Majke Božje (31. svibnja, 2019.) naveo je kako smatra da je riječ o ženi iz Ivanova Evanđelja.

⁸⁵ Marenčić, 2013., 77.

⁸⁶ Dobronić, 1986., 244.

Dobronić smatra da je ona djelo domaćega slikara s kraja XVII. ili početka XVIII. stoljeća.⁸⁷ Jaki grafizam u oblikovanju Djetetova tijela koji otkriva mogući uzor u grafici, kao i unošenje zlatne u slikarsku paletu (ako se ne radi o potonjim intervencijama, kada je slika već zadobila čudotvorni ugled), govore u prilog o njezinu nastanku izvan umjetničkoga središta, odnosno doista u sredini kakav je Zagreb oko 1700. godine bio. Njezina namjena bila je za kućnu, osobnu pobožnost, a moguće podrijetlo narudžbe i publika za koju je rađena (udovica Modlar) vjerojatno je iz srednjega građanskoga sloja, što pred sliku stavlja kao važniji zadatak bila razbirljivost prikaza (Bogorodica s Djetetom) i dekorativnu vrijednost nego njezinu stilsku ažurnost.

Na slici je provedena autopsija u svibnju 2019. godine. Utvrđeno je da je slika je visoka 57, a široka 47 centimetara. Na slici je vidljiv sloj patine te bi sliku trebalo očistiti. Zaštićena je staklom s prednje strane, a dodatno je umetnuta u drvenu kutiju. Prisutna su oštećenja i na zlatnim kutnim dekoracijama okvira. S obzirom da su na drvenoj kutiji vidljivi željezni nosači koji danas nemaju funkciju, slika je vjerojatno imala dodatna vrata s prednje strane. U dnu slike, ispod polumjeseca, jasno se razabiru ostatci od gorenja slike u obliku crnog polukružnog zadebljanja nagorjeloga materijala. Krune Majke Božje i Djeteta pričvršćene su na prednje staklo i to Djetetova kruna sitnim čavličima, a Marijina vijcima.

Slika Majke Božje smještena je i danas u onaj drveni barokni oltar koji je dala podići udovica Modlar. Riječ je o arhitektonskom tipu oltara, monokromnih boja da bi se istaknula sama slika Bogorodice s Djetetom. Okvir oltara je crn, a na njemu se ističu bijeli kipovi s desne i lijeve strane slike, koji prikazuju svetoga Petra i Pavla. Sveci se ikonografski mogu razabrati prema dobi i odjeći te prema svojim atributima (ključ i mač).⁸⁸ Te je skulpture Doris Baričević (1994.) pripisala kiparu Josipu (Josephu) Stallmayeru.⁸⁹ Pored njih na kvadratnim konzolama predele nalaze se crni stupovi s pozlaćenim kapitelima i bazama te po jedna skulptura anđela koji flankiraju sliku Majke Božje. Bočno od stupova i skulptura anđela retabl je kao i profilirano gređe s pozlaćenim i posrebrenim dekoracijama konkavan. Iznad slike

⁸⁷ Dobronić, 1992., 219.

⁸⁸ »Petar Apostol, sveti (lat. *Petrus Apostolus*). Bio je galilejski ribar, brat Andrijin. [...] Na većini slika Petar je prikazan kako drži ključeve neba. Nekad su to dva različita ključa: jedan zlatni za raj i drugi željezni za pakao. Kadšto u ruci drži ribu, kao ribar ljudskih duša. Povremeno se kraj njega javlja pijetao, što je u vezi s njegovim nijekanjem Krista. Plašt mu je redovito jasne žute boje koja označuje objavljenu istinu.« Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2006., [1979.], str. 488-489. [Marijan Grgić].

»Pavao Apostol, sveti (lat. *Paulus Apostolus*), najprije se zvao Savao. [...] U umjetnosti sveti se Pavao prepoznaje po maču kojim mu je odrubljena glava, zatim po knjizi ili svitku svojih poslanica.« Anđelko Badurina (ur.), 2006., [1979.], str. 484-485. [Marijan Grgić].

⁸⁹ Doris Baričević, »Barokna skulptura na Gradecu« u: *Zagrebački Gradec 1242 – 1850*, Ivan Kampuš (ur.), Lujo Margeti (ur.), Franjo Šantek (ur.), Zagreb: Grad Zagreb, 1994., str. 357.

nekada se nalazila zlatna kartuša s natpisom »OBRAMBA PROTI POŽARA I SVIH NEVOLJA«, ali je danas nema i na njezino je mjesto postavljeno raspelo.⁹⁰ Iznad raspela je monogram »RA« koji je Lelja Dobronić protumačila kao kraticu za naziv Kraljica anđela, odnosno *Regina angeli*, a s lijeve i desne strane toga natpisa su skulpture anđela.⁹¹ Ispod slike je crna menza oltara ukrašena na krajevima zlatnim volutama te u sredini zlatnim raspelom.

Oltar sa slikom zaštićen je željeznom crnom ogradom koju je izradio Ivan Juraj Chorta 1758. godine.⁹² Jedan je to od najznačajnijih primjera barokne kovačke umjetnosti u sjevernoj Hrvatskoj.⁹³ Između ograde i vjernika malena je udaljenost te se time nastoji zaštitnici dati na važnosti. Rešetka je u tlocrtu konveksna, sastoji se od većega donjeg dijela s vratima i lunete koja se prilagođava svodu Kamenitih vrata. Na vrhu su zlatne dekoracije te zlatna kruna i ponovljeni Marijin monogram, koji ju predstavlja kao Kraljicu anđela, »RA«.

Na dan grada Zagreba, 31. svibnja, slika ponovno dobiva iznimnu važnost kao zaštitnica grada, kroz koji prolazi velika procesija u čast Majci Božjoj od Kamenitih vrata, a ona započinje u ranim jutarnjim satima. Prvo se u Kamenitim vratima održava liturgijsko slavlje te se nakon njega slika Majke Božje prenosi u Katedralu, u posebnom drvenom koferu, a oltar ostaje prazan (slika 7). Prema riječima mons. Nedjeljka Pintarića, originalna slika pohranjuje se do večernje procesije u sakristiju zajedno s okvirom u koji se postavlja prije procesije (slika 8,9,10,11), a njezina reprodukcija odnosi se na oltar u katedrali tijekom svetih misa. Večernja sveta misa započinje u sedam sati, a potom se procesijom kroz Bakačevu ulicu, preko Trga bana Josipa Jelačića i zatim Radićevom ulicom slika vraća u svoj »dom«. Postolje, odnosno okvir kojim se slika nosi izrađeno je 1993. godine te se slika u njega postavlja ispred katedrale prije početka same procesije (slika 12).⁹⁴ Sliku kroz procesiju nose mladi u narodnim nošnjama iz različitih zagrebačkih kulturno-umjetničkih društava (slika 13,14).

⁹⁰ Hrvatski restauratorski zavod (dalje HRZ), fond Kamenita vrata, Edita Usenik, *Obnova oltara Majke Božje u Kamenitim vratima – Zagreb*, 3.

⁹¹ Dobronić, 1992., 219.

⁹² Damjanović, 1981., str. 55

⁹³ Dobronić, 1951., 113.

⁹⁴ Zahvaljujem mons. Nedjeljku Pintariću na informaciji.

Slika 7. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata sa okvirom bez slike na dan grada Zagreba, snimila: R. T.

Slika 8. Majka Božja od Kamenitih vrata u sakristiji katedrale, prije procesije, snimila: R. T.

Slika 9. Detalja slike Majke Božje od Kamenitih vrata - lice Majke Božje i Djeteta s krunama postavljenim 1931. godine, snimila: R.T.

Slika 10.. Prednja strana okvira izrađenoga 1993. godine za nošenje slike tijekom procesije na dan grada, snimila: R. T.

Slika 11. Stražnja strana okvira izrađenoga 1993. godine za nošenje slike tijekom procesije na dan grada Zagreba, snimila: R.T.

Slika 12. Postavljanje slike Majke Božje od Kamenitih vrata u okvir ispred katedrale, prije procesije, snimila: R.T.

Slika 13. Mladi u narodnim nošnjama nose sliku Majke Božje od Kamenitih vrata, snimila: R.T.

Slika 14. Procesija na dan grada Zagreba, na Trgu Braće Hrvatskoga Zmaja, snimila: R.T.

Majka Božja od Kamenitih vrata mogla bi se usporediti sa Gorućom Madonnom (ita. *Madonna del Fuoco*, eng. *Fire Madonna*,) iz Forlija. Naime, slika Bogorodice iz Forlija, također je spašena iz velikoga požara, ali tri stoljeća prije zagrebačke, 4. veljače 1428. godine u prostoriji jedne drvodjelske radionice (tal. *scuola*) te se od toga dana naziva *Madonna del Fuoco*.⁹⁵ Bogorodica iz Forlija zaštitnica je grada baš kao i Majka Božja od Kamenitih vrata.⁹⁶ Zanimljivo je da je i pobožnost prema Bogorodici iz Forlija, isto kao i pobožnost prema Majci Božjoj od Kamenitih vrata, postala javna tek poslije požara budući da se do tada nalazila u privatnom prostoru, odnosno radionici. Danas je na mjestu *scuole* podignuta kapelica u čast Bogorodici iz Forlija, a slika s njezinim likom nalazi se u Katedrali u Forliju, a smještene je u trećoj kapeli lijevo od ulaza na zasebnom velikom oltaru (slika 15). Dok je slika Majke Božje od Kamenitih vrata izvedena u tehnici ulja na platnu, Madonna iz Forlija vrlo je star drvorez⁹⁷ (slika 16), što ju čini iznimnom pojavom u europskoj baštini. Čudo njezina spasa od požara i rano čašćenje vjerojatno je bilo uzrokom očuvanosti te kolorirane grafike, kao i male zagrebačke slike, izvorno namijenjene za privatnu pobožnost. Oba su djela približno sličnih dimenzija (*Madonna del Fuoco* visoka je oko 50 cm, a široka 40, a *Majka Božja od Kamenitih vrata* je tek 7 cm viša i 7 cm šira). U središtu drvoreza je Bogorodica s Djetetom, a iznad nje je prikaz scene Raspeća sa Bogorodicom, svetim Ivanom i Marijom Magdalenom.⁹⁸ U kutu, sa lijeve i desne strane, prikazan je anđeo Gabriel (lijevo) i Bogorodica (desno) kao scena Navještenja. Sa bočnih strana prikazani su brojni sveci poput svetoga Jeronima (s atributom lava), svetoga Petra (s atributom ključem i knjigom) i mnogi drugi.⁹⁹ Danas, u Forliju, kao i u Zagrebu, dva dana prije obilježavanja dana grada i sjećanja na veliki požar, gradom prolazi procesija.¹⁰⁰ Djeca, već 2. veljače postavljaju crteže s likom Madonne na susjednu crkvu San Fillipo Neri i šeću gradom u znak zahvalnosti.¹⁰¹

⁹⁵ Lisa Pon, *A Printed Icon in Early Modern Italy Forli's Madonna of the Fire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015., str. 83.

⁹⁶ Isto., str. 1.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ »Raspeće. Jedna od najvažnijih kršćanskih tema, raspeće koje znači Kristovu otkupiteljsku žrtvu [...] gotovo redovito od VI. Do XIV. Stoljeća pred križem se nalaze Bogorodica (križu s desne strane) i sv. Ivan križu (križu s lijeve strane) [...] Marija Magdalena, pokajna grešnica, prikazuje se pred križem kako klečeći i plačući grli ili ljubi križ.« Anđelko Badurina (ur.), 2006. [1979.], str. 529-533., [Branko Fučić].

⁹⁹ Pon, 2015., 17.

¹⁰⁰ Isto., str. 195.

¹⁰¹ Isto.

Slika 15.. Oltar sa slikom Madonne del Fuoco iz Forlìja, snimila: R.T.

Slika 16. Madonna del Fuoco iz Forlija, snimila: R.T.

GODINA 1931.

Uoči 200. obljetnice od požara 31. svibnja 1731. godine u *Jutarnjem listu* pokrenuta je anketa o uređenju Kamenitih vrata.¹⁰² Toga 8. ožujka župnik crkve svetoga Marka, Svetozar Ritig, objavljuje tekst naslovljen »Anketa o uređenju Kamenitih Vrata« u kojem moli građane za pomoć jer nije ni sam siguran kako obnoviti taj važan spomenik: treba li spomenik »radikalno preurediti« ili ostaviti tako kako jest jer je to »rijetki historijski spomenik i svaka bi promjena djelovala negativno«. ¹⁰³ Stoga se i obraća uredniku i »dobrostitivo moli da se u cijjenjenim novinama otvori anketa o čitavoj stvari koju bi trebalo riješiti ne samo s religijozno-psihološkoga i folkorističkoga stajališta, nego i sa stajališta lokalno-historijskoga i estetskoga.«¹⁰⁴ Tako su kroz cijeli mjesec ožujak u *Jutarnji list* pristizala pisma s razmišljanjem građana o obnovi Kamenitih vrata. Zanimljivo je da se nisu uključivali samo Zagrepčani, interes za sudbinu ovoga svetišta zanimao je i cijelu regiju pa tako u *Jutarnji* stiže i pismo Stjepana Šanteka iz Petrovaradina koji često svraća u Zagreb i navodi da uvijek pohodi Majku Božju od Kamenitih vrata te da se slaže s onima koji kažu: »Ne dirajte u tu našu svetinju!.«¹⁰⁵ Dakako, oglasio se u anketi i prof. Gjuro Szabo objavivši u *Jutarnjem listu* tekst naslovljen »Ne rušite simbol staroga Zagreba« spomenuvši da su već nekoliko rušenja preživjela, da su simbol staroga grada i da ih ne treba dirati već samo konzervirati kako ne bi doživjela istu sudbinu kao i stara kaptolska vijećnica.¹⁰⁶

U anketu se uključio i arhitekt Drago Ibler (18. ožujka) kojega je mons. Ritig kontaktirao 1928. godine i zatražio nacрте za dva nova oltara koja bi se u Kamenita vrata smjestila, a tada se nije pomišljalo ni na kakvo diranje ove starine.¹⁰⁷ On je uz članak objavio i svoj nacrt te ukratko objasnio da za oltare svetoga Antuna i svetoga Josipa nema mjesta u kapeli te da bi se oni mogli smjestiti u dućančiče pored jer to i tako »nije mjesto za prodaju čarapa i svijeća.«¹⁰⁸ Uklonio bi asfaltnu cestu koja prolazi kroz Kamenita vrata, podigao bi ulaze za tri-četiri stepenice i tako iz nivelirao prostor.¹⁰⁹

¹⁰² S. N. [Svetozar Ritig], *Jutarnji list* (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i štampar Ign. Granitz, 8.3.1931., str. 4.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ *Jutarnji list* (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i štampar Ign. Granitz, 20.3.1931., str. 3.

¹⁰⁶ *Jutarnji list* (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i štampar Ign. Granitz, 15.3.1931., str. 4.

¹⁰⁷ *Jutarnji list* (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i štampar Ign. Granitz, 18.3.1931., str. 3.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Isto.

Trajala je tako ta javna anketa gotovo cijeli mjesec ožujak, a od 25. toga mjeseca pa sve do 4. travnja, objavljivani su odgovori i reakcije na anketu. Zanimljivo je da su se u organizaciji ondašnjega *Jutarnjega lista*, usporedno uz anketu, prikupljali i prihodi za svečanost jubileja.¹¹⁰ Po završetku ankete, nadbiskup Antun Bauer, sastavio je prijedlog uređenja Kamenitih vrata nastojeći uvažiti kako mišljenja građana, tako i arhitektonsko-projektante ideje.¹¹¹ Predložio je bojadisanje, popravak (»krpanje«) žbuke s vanjske strane, kao i postavljanje staroga grba grada Zagreba koji se tada čuvao u Muzeju grada Zagreba na pročelje. Osim toga, stan čuvara trebao bi biti premješten, a ova prostorija pretvorena u oratorij, oltar bi trebalo očistiti, kišne žljebove zamijeniti, izvana postaviti nisku zidanu ogradu i u konačnici posaditi cvijeće oko Kamenitih vrata.¹¹² Kamenita vrata ipak nisu obnovljena te su jubilej dočekala u »starom izdanju«.

U travnju ove godine, Družba Braće Hrvatskoga Zmaja pisala je župnom uredu svetoga Marka, a potom župnik Nadbiskupskom duhovnom stolu da im odobri održavanje tradicionalne svete mise u čast njihovoga patrona (sv. Jurja) kod oltara Majke Božje Kamenite, nakon 24. travnja, kao i svake godine, a predlažu 26. travnja u 11 sati.¹¹³

Ove su godine izrađene i krune za Majku Božju i Dijete, a račun je izdan 7. svibnja za »izvedbu dviju kruna, prigodom jubileja Majke Božje od Kam. vrata« Vlatku Mesiću, zlataru »za materijal, izvedbu i zaslužbu,«¹¹⁴ a krune su izvedene prema nacrtu Joze Kljakovića.¹¹⁵ Osnovao se i poseban odbor za Jubilej Kamenitih vrata,¹¹⁶ a bio je zadužen za prikupljanje financijskih sredstava i organiziranje programa (osim procesije i predstave »Majka Božja od Kamenitih vrata«).¹¹⁷ Sačuvan je i račun za materijal i vezenje krunidbenog misnog ornata za Kamenita vrata koji je iznosio 150 000 dinara, ali i račun grafičko nakladničkog zavoda »Tipografija« za izradu plakata, rasporeda i spomenica za Jubilej od 30. svibnja, 1931. godine.¹¹⁸

Program Jubileja započeo je već 28. svibnja, trodnevnica u crkvi svetoga Marka.

¹¹⁰ Primjerice u broju od 31. ožujka stoji da je, za krunu Majke Božje poklonjeno u zlatu: Marija Jambrišak zlatni prsten s briljantom i kamenom, Adamić Paula mali zlatni prsten, Mraković Ivka 2 kom srebrnog novca etc. *Jutarnji list* (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavatelj i štampar Ign. Granitz, 4.4.1931., str. 4. U gotovini su pak donirali: Krešić Paulina 3000 D, Katica Zaplatić 300 D, Geršić Mirko 50 D etc. Isto.

¹¹¹ NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931.– Zagreb, s.p.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ Ritig (ur.), 1931., 71.

¹¹⁶ Posjedovali su čak i svoj vlastiti pečat! (slika 17).

¹¹⁷ Ritig (ur.), 1931., 71.

¹¹⁸ NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931.– Zagreb, s.p.

Važnost ovoga događaja je velika, čak i sveti otac papa Pio XI. znao je za održavanje Jubileja te je rješenjem od 20. svibnja 1931. (broj 867, ex 1931.) podijelio potpuni oprost od grijeha svim vjernicima koji se ispovjede, pričeste ili sudjeluju u Jubileju na bilo koji način.¹¹⁹ Na sam dan Jubileja, 31. svibnja, svete mise održane su u crkvi svetoga Marka (kao tihe mise) u šest, sedam, osam, devet, deset i pola 12, a u kapeli Kamenitih vrata u pola 7. U osam sati ujutro, prebačena je slika Majke Božje iz Kamenitih vrata na Trg svetog Marka, a nosio ju je Gradski podnačelnik Artur Mahnik s gradskim zastupstvom i činovništvom te čitav Odbor za jubilej.¹²⁰ Djeca zagrebačkih osnovnih škola praviti će *špalir* po ulicama, a djeca u narodnim nošnjama nosit će grb grada Zagreba, djevojčice iz škola časnih sestara u bjelini će pratiti lik Majke Božje.¹²¹ Ophod (*sic*) odnosno procesija kreće ulicom P. Radića, Jelačićevim trgom, Ilicom, Mesničkom i Ulicom Tituša Brezovačkog, do Trga svetoga Marka. Kada procesija stigne do svoga odredišta, pred oltar u južnom portalu crkve sv. Marka, načelnik dr. Srkulj predat će časni lik Majke Božje, a Helena Srkulj obje krune kruniteljju nadbiskupu Baueru.¹²² Za vrijeme svete mise, pjevale su se pjesme poput *Kraljice neba raduj se*, a prvo je okrunjeno Dijete, a potom Majka Božja.¹²³ Nakon krunjenja, slika je ostala cijeli dan u crkvi svetoga Marka te su organizirane straže za njezino čuvanje, a u sedam sati navečer ponovno će velikom i svečanom procesijom biti vraćena u Kamenita vrata. Ta je procesija bila nešto duža, kretalo se od ulice 23. listopada 1847., Strossmayerovim šetalištem na Grič, Matoševom ulicom u Brezovačkoga i Basaričekovu ulicu te preko Ilirskoga trga kroz Ulicu Pavla Radića u kapelu Kamenitih vrata.¹²⁴ Povodom Jubileja, Velimir Deželić sin priredio je duhovnu igru *Majka Božja od Kamenitih vrata*, zagrebački misterij koji prikazuje religiozni i kulturni život Zagreba 1731. godine. Muzičke je dijelove komponirao dr. Božidar Širola, a režiju Dubravko Dujšin, uz suradnju Ančice Kernic.¹²⁵ Predstava će se održati u devet sati, nakon procesije, na Katarininom trgu, a cijena ulaznica kreće se između 15 i 100 dinara.¹²⁶

U srpnju, nakon održanoga Jubileja, župnik crkve svetoga Marka poslao je pismo Nadbiskupskom duhovnom stolu u kojem izražava zabrinutost za krune Majke Božje i Djeteta, kao i za sliku.¹²⁷ Do sada su ih noću čuvali smjenski čuvari, ali to košta silne novce,

¹¹⁹ HDA, fond BHZ, kutija 85/635, fascikl Majka Božja od Kamenitih vrata 1931, s.p.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Velimir Deželić sin, *Majka Božja od Kamenitih vrata: pučka svečana gluma Velimira Deželića sina*, Zagreb: Tisak Narodne prosvjete, 1931., str. 16.

¹²⁶ HDA, fond BHZ, kutija 85/635, fascikl Majka Božja od Kamenitih vrata 1931, s.p.

¹²⁷ NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931.– Zagreb, s.p.

godišnje 100 000 dinara. On je održao sjednicu s odborom za Jubilej te su predložene dvije mogućnosti: prva je da se slika uokviri u čelični neprobojni ormar kako bi se zaštitila jer noću svakakvi ljudi prolaze Kamenitim vratima s obzirom da su mu neki *zmajevi*, odnosno članovi Družbe rekli kako su noću vidjeli mladiće kako bacaju opuške blizu oltara. Druga je pak zamjena kruna, s čime se on ne slaže.¹²⁸ Iz novoga pisma, od 31. srpnja, koje župnik svetoga Marka šalje Nadbiskupskom duhovnom stolu jasno je da je odlučeno da će se nabaviti »ocjelna naprava oko slike Majke Božje«, a izvest će to tvrtka »American Kondor Company« iz Zagreba (Ilica 18).¹²⁹ Ponuda tvrtke iznosi 21 000 dinara, uz uvjet da župni ured plati carinu. U blagajni ima 8000 dinara, a ostatak će dati župnik. Što se pak tiče umjetničke izvedbe, da se oltar ne bi pokvario, to su prof. Szabo i prof. Kljaković prethodno pregledali.¹³⁰

Slika 17. Pečat Odbora za Jubilej Majke Božje od Kamenitih vrata, NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931. - Zagreb, s.p., snimila: R.T.

¹²⁸ NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931.– Zagreb, s.p.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto. U pismu stoji i da je naprava protiv požara i protiv provale. Tvrtka se oglašavala u onodobnom tisku, tako da je adresa otisnuta na nutarnjoj strani korica časopisa *Hrvatski planinar*, XXXVI. (ožujak 1940.), str. 3.

Slika 18. Kruna za Isusa i kruna za Majku Božju, preuzeto iz Svetozar Ritig, *Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji*, str. 64., presnimila: R.T.

Slika 19. Krunidbena misnica sa stolom i manipulom te krunidbena dalmatika s čipkama, preuzeto iz Svetozar Ritig, *Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji*, str. 65., presnimila: R.T.

RUŠENJA I OBNOVE KAMENITIH VRATA

U XIX. stoljeću, kada u modu dolazi čišćenje prostora od starih spomenika, tako zvani *Freilegung*, odrazilo se to i na Kamenita vrata. Prva ideja o rušenju javlja se već 1841. godine, točnije 26. kolovoza kada je na sjednici Gradskoga zastupstva iznesen prijedlog da se »Kamenita vrata poruše iz razloga ljepote, ubavosti i čistoće grada Zagreba.«¹³¹ Prijedlog je prihvaćen, uz uvjet da se tamo izgradi nova kuća koja će zadržati kapelicu i dućane, ali će olakšati promet i biti u simetriji s ostalim dijelom grada.¹³² Tim je povodom izabrano i posebno povjerenstvo koje će obaviti rušenje, a njegov predsjednik bio je Josip Štajdacher (gradski dužnostik), a ostali su članovi: Ignjat Andrijević, Mirko Karvančić, Vjekoslav Kraft, Tadija Ferić, Juraj Demeterfi, Nikola Crnković, Juraj Either, Pavao Hatz, Josip Sorg.¹³³ Tada su i gradski majstori Bartol Felbinger i Josip Horbeld izložili svoje mišljenje o rušenju: »Rušenje zgrade ovih vrata i iznad njih smještene djevojačke škole ne samo da je moguće, već je i s razloga usrećivanja grada većim ukrasom i zbog pružanja tražene udobnosti i sigurnosti javnosti koja ovuda neprekidno prolazi potpuno poželjno.«¹³⁴ Osim toga, Felbinger je izradio i plan po kojem bi se svetište Majke Božje uklopilo u takav prazan prostor, no on nažalost nije sačuvan.¹³⁵ Susjedi nisu bili sporazumni s ovim idejama pa su Kamenita vrata ostala pošteđena rušenja.

Već 1848. godine, kada se tek smirila ideja prošloga rušenja, javila se ideja osnivanja preparandije u prostu Kamenitih vrata.¹³⁶ Oformio se tada posebni odbor koji će odlučiti je li ih bolje srušiti ili obnoviti, a redakcija novina *Agramer politische Zeitung* 9. veljače 1848. objavljuje kao obavijest: »Jawohl, demolieren! Nur fort damit, das wäre zweckmässig, zweckmässiger und am zweckmässigsten.«¹³⁷

S obzirom da u konačnici do rušenja Kamenitih vrata u godini revolucija nije došlo, ideja se ponovno javlja 1875. godine. Tim povodom objavljuje Izidor (Iso) Kršnjavi članak »Ne rušimo starine« u časopisu *Vienac* navodeći kako promet u tom dijelu grada nije tolik da bi se Kamenita vrata morala srušiti, ali su po njemu i estetski lijepa, a praznina koju namjeraju ostaviti kada se sruše to ne bi bila.¹³⁸

¹³¹ Horvat, 1942., 139.

¹³² Isto.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Dobronić, 1986., 246.

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Gjuro Szabo, *Stari Zagreb*, Zagreb: Izdanje Knjižare Vasić i Horvat, 1941., str. 22.

¹³⁷ S.A., *Agramer politische Zeitung*, nr. 12/1848, [Agram] Zagreb: F. Stauduar, 9. 2. 1848., s.p.

Prijevod: »Naravno srušiti! To je poželjno, poželjnije i najpoželjnije.«

¹³⁸ Izidor Kršnjavi, »Ne rušimo starine« u: *Vienac*, Zagreb: Matica ilirska, br.35./g.7., 1875., str. 568.

Već tri godine poslije, ideja o rušenju ovih vrata ponovno je bila aktualna. Te je godine u proračunu Gradskoga magistrata izdvojeno 2500 forinti za rušenje Kamenitih vrata.¹³⁹ Ove su godine reagirali građani grada Zagreba te potpisali peticiju protiv toga čina, a autor teksta te voditelj inicijative bio je August Šenoa. On je u časopisu *Obzor* objavio kratku crticu te objasnio zašto se Kamenita vrata ne trebaju rušiti: ne smetaju prometu, ne vrijeđaju estetiku, nigdje se u svijetu ne ruši spomenike već obnavlja i vraća u prvobitno stanje.¹⁴⁰ Na kraju članka potpisali su se svi »žitelji Zagreba«. Kršnjavi se pak predomislio i počeo se zalagati za rušenje Kamenitih vrata jer je prema Gjuri Szabi bio u skladu s modom, a tada je rušenje spomenika bilo na vrhuncu.¹⁴¹

Osim što su Kamenita vrata preživjela pomodne ideje rušenja, izbjegla su razaranje u potresu koji je zadesio grad Zagreb 1880. godine. Josip Torbar piše detaljno izvješće o potresu, a Kamenita vrata i Kamenitu ulicu spominje tek sporadično ne navodeći veća oštećenja.¹⁴² Rudolf Horvat s druge strane, bilježi da su Kamenita vrata bila »silno uzdrmana« te da je u tu svrhu skinuta ploča s donje strane Kamenitih vrata »Stein–Thor« i stavljen natpis zabrane prolaska kroz ova vrata,¹⁴³ no kakva god oštećenja bila, ona nisu u tom trenutku ohrabrila nedavne ideje o njegovu potpunom uklanjanju iz tkiva grada.

Posljednja ideja rušenja Kamenitih vrata javila se početkom XX. stoljeća. Godine 1905. planirana je nova regulacija središta Zagreba i tim je povodom, 10. svibnja gradonačelnik grada Zagreba Milan Amruš, uputio molbu Hrvatskom arheološkom društvu da dostavi Gradskom poglavarstvu mišljenje o tome koje se sve zagrebačke građevine trebaju očuvati kao povijesni spomenici.¹⁴⁴ Emilij Laszowski, ondašnji tajnik toga društva poslao je tada Gradskom poglavarstvu svoj elaborat o zaštiti zagrebačkih povijesnih građevina, a među njima našla su se i Kamenita vrata.¹⁴⁵ Taj je popis trebao značiti sigurnost određenim građevinama od rušenja, no već u ožujku 1907. godine počele su kružiti glasine Zagrebom kako će se Kamenita vrata srušiti jer ometaju promet između Donjega i Gornjega grada.¹⁴⁶

¹³⁹ Mesud Bužimkić, *Zagreb: literarni i grafički zapisi*, Zagreb: Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske, 2008., str. 32.

¹⁴⁰ August Šenoa u: *Obzor*, br.3./g.8., 3.1.1878., s.p.

¹⁴¹ Gjuro Szabo, *Obnova i dogradnja građevnih spomenika*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1937., str. 15.

¹⁴² Josip Torbar, *Izvješće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.: (sa zemljovidom, 6 fotografija, 9 u tekst utisnutih slika i 7 tablica)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1882., str. 6.

¹⁴³ Horvat, 1942., 140.

¹⁴⁴ Milovan Petković, *Zmajaska kronika: kronološki prikaz povijesti Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja: 1905.-2005.*, Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, 2016. str. 138.

¹⁴⁵ Isto., str. 139.

¹⁴⁶ Isto., str. 207.

Tada Emilij Laszowski i Velimir Deželić,¹⁴⁷ upućuju pismo gradonačelniku Amrušu, ovaj put kao Družba Braće Hrvatskoga Zmaja s prijedlogom da se na gornjem katu kule Kamenitih vrata otvori Gradska knjižnica, Gradski muzej i Gradski arhiv te na taj način sačuva ovaj kulturni spomenik.¹⁴⁸ Molba je odobrena, a ukupno je bilo raspoloživo 10000 kruna za uređenje knjižnice i muzeja.¹⁴⁹ Knjižnica je konačno otvorena u prostoru Kamenitih vrata 7. prosinca 1907. godine u 6 sati popodne.¹⁵⁰ Već do 1909. godine, Knjižnica je brojala 22636 knjiga i 92822 čitalaca te se njezino osnivanje pokazalo kao uspješan pothvat.¹⁵¹

Najstarija poznata obnova Kamenitih vrata je ona iz 1760. godine o kojoj svjedoči i natpis iznad ulaza iz Radićeve ulice (ANNO 1760). U zapisnicima iz toga doba stoji da su »Kamenita vrata novopodignuta« s obzirom da su radovi bili opsežni.¹⁵² Iz toga vremena potječe i brava s ključem koja se čuva u Muzeju grada Zagreba, a dokaz je da su još u XVIII. stoljeću na vratima bila drvena krila koja su se zaključavala.¹⁵³

Godine 1914., prema arhivskim izvorima, obnavlja se oltar Majke Božje od Kamenitih vrata a u spisu stoji: »Kipove oltara treba na novo oličiti, a sliku očistiti.«¹⁵⁴ Popravci su kapele ukupno iznosili 825 kruna, a ponudu je sastavio Josip Kaplan, dvorski dobavljač, njegove svetosti otca pape Pia X.¹⁵⁵ Kipove ujedno treba i pozlatiti jer su »tako ružno okićeni«, a i ogradu treba obnoviti.¹⁵⁶

Tridesetih godina XX. stoljeća, obnavlja se unutrašnjost Kamenitih vrata prema projektu Jurja Denzlera. Arhitekt je radio na dvoetažnoj dvorani iznad postojećeg prolaza u prizemlju koju će na korištenje preuzeti Društvo Braće Hrvatskoga Zmaja. Već 1937. godine, u kolovozu, izdana je građevinska dozvola za adaptaciju kule Kamenitih vrata,¹⁵⁷ a netom

¹⁴⁷ Družba Braće Hrvatskoga Zmaja (isprva Družba Braće zmaja ognjenog) osnovana je 1905. godine, a osnivači su Emilij Laszowski i Velimir Deželić. Često se puta u spisima i literaturi družba navodi i imenom Klub braće hrvatskoga zmaja. Za detaljniju povijest vidi Petković, 2016.

¹⁴⁸ Petković, 2016., 207.

¹⁴⁹ Još 1905. prigodom proračunske rasprave izjavilo je Gradsko poglavarstvo da bi se negdje trebala osnovati Gradska knjižnica te je tada izdvojeno 5000 kruna za tu svrhu, a 1906. godine još 5000 kruna. Klub braće hrvatskoga zmaja dat će ostatak novca. *Izješće Gradskega poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnoga i kralj. Grada Zagreba*, Zagreb, 1907., str. 3.

¹⁵⁰ Arhiv Gradska knjižnice u Zagrebu, Zbirka Zagrabiensia čuva originalan dokument koji svjedoči otvaranju Knjižnice grada Zagreba.

¹⁵¹ Stjepan Širola, *Naš kulturni rad: (1908.-1909.): godišnji prikazi »Braće Hrvatskog Zmaja«*, Zagreb: Tiskara Hrv. katol. tiskovnog društva, 1910., str. 29.

¹⁵² DAZ, Protocollum 231, Rationes proventuum et erogationum 1760-1761, s.p.

¹⁵³ Dobronić, 1986., 244.

¹⁵⁴ NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev. – Zagreb, s.p.

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ Isto.

¹⁵⁷ DAZ, MF 164, snimak 158.

prije početka radova, Denzler je primljen i u Družbu Braće Hrvatskoga Zmaja.¹⁵⁸ O ovoj se obnovi čak i pisalo – kao što je već spomenuto u osvrtu na dosadašnja istraživanja – Sena Sekulić Gvozdanović, a poslije nje su Nataša Jakšić zajedno s Karin Šerman obradile rukom rađene Denzlerove izvedbene nacрте te analizirale upotrebu materijala, a i fotografski su dokumentirale novouređeni gornji kat (slika 20).¹⁵⁹ U Hrvatskom državnom arhivu postoji fond naslovljen »Braća Hrvatskoga Zmaja« u čijoj se kutiji nalaze nacrti presjeka kule i nacrti kata Družbe, ali tako blijedi da ih nije bilo moguće prenijeti u ovaj rad. Ipak, Državni arhiv u Zagrebu zato posjeduje digitalizirane potamnjene nacрте (slika 21-25) koji su poslužili za ovo istraživanje.

Za unutrašnje uređenje prostorija Družbe, trebao je »svaki pa i najslabije situirani član dati doprinos od minimalno 100 dinara«. ¹⁶⁰ Postavljen je tada i novi luster, a nacrt je izradio Juraj Kaurić. U arhivu su sačuvane dvije ponude napravljene prema nacrtima Jurja Kaurića, ona od 19 000 dinara Bravarije »Križić i Črček« i druga od 15 000 dinara Lea Reifa.¹⁶¹ Bravarija je predložila luster od kovanoga željeza, a Reif od mjedi te je ujedno razgovarao i s arhitektom Denzlerom te su se dogovorili da ukoliko bi »on izvadjaо taj posao, radio bi po njegovim direktivama te bi mu svaki pojedini detail tog lusterа predložio na prihvаt«. ¹⁶² Unatoč Reifovoj zainteresiranosti i manjoj cijeni, Družba se odlučuje otkupiti nacrt Jurja Kaurićа za 2000 dinara, a izradit će to tvrtka »Mjed-proizvodnja metalne robe i rasvjetnih tjelesa«. ¹⁶³ Također, Družba je htjela nove stolove i stolice, a za to je dobila nešto više ponuda: Pokućstvo Kruljac izradilo bi ih od hrastovine za ukupno 6000 dinara, Pokućstvo V. Matašin i D. Medvedev za 12 240 dinara, a njihovi bi stolovi bili od »domaćeg hrasta politurom laštenі«, a Janko Štengl izradio bi »hrastove stolice točno prema nacrtu za 49 625 dinara«. ¹⁶⁴ Krndija, šumarska i gospodarska industrija iz Našica Družbi će pokloniti »nešto hrastovih dasaka za njihovu plemenitu svrhu«. ¹⁶⁵

¹⁵⁸ Jakšić, Šerman, 2011., 351.

¹⁵⁹ Sekulić Gvozdanović, 2000., 52.

¹⁶⁰ HDA, fond BHZ, kutija 85/635, fascikl nacrti Kamenitih vrata, s.p.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Isto.

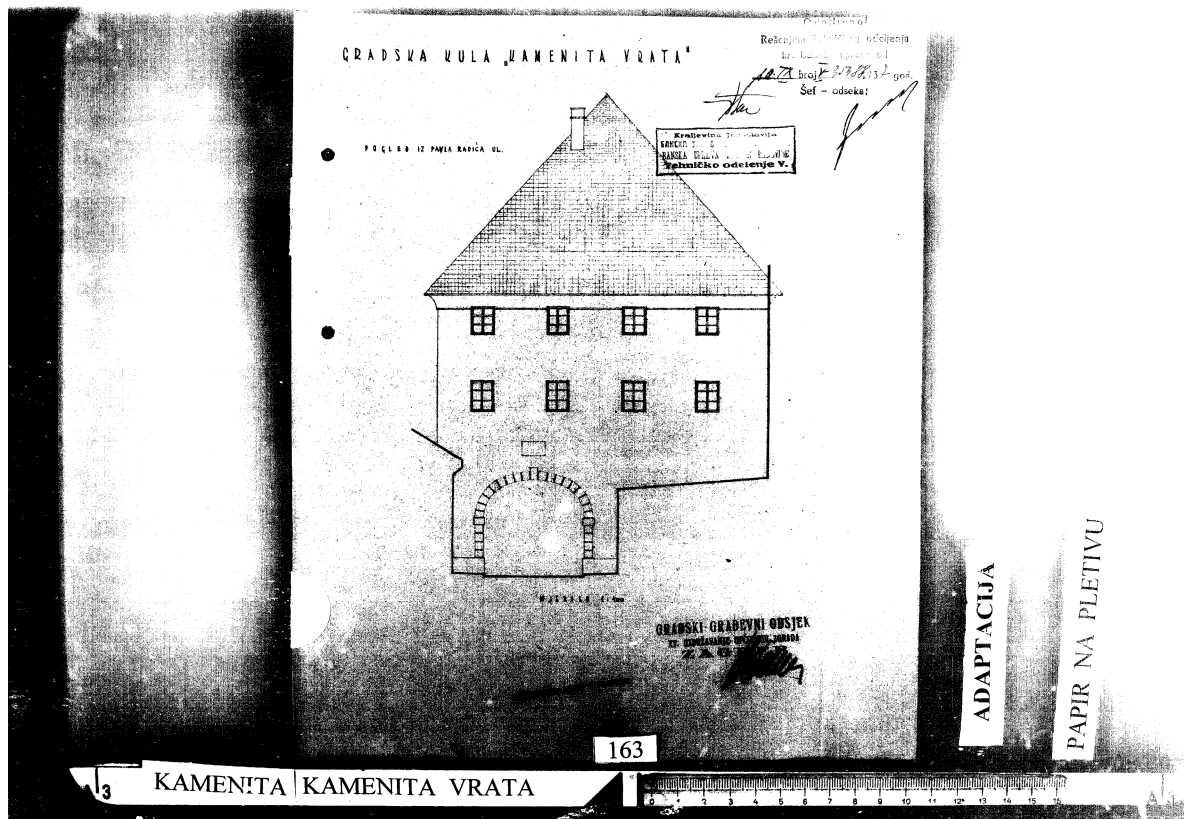
¹⁶³ Isto.

¹⁶⁴ Isto.

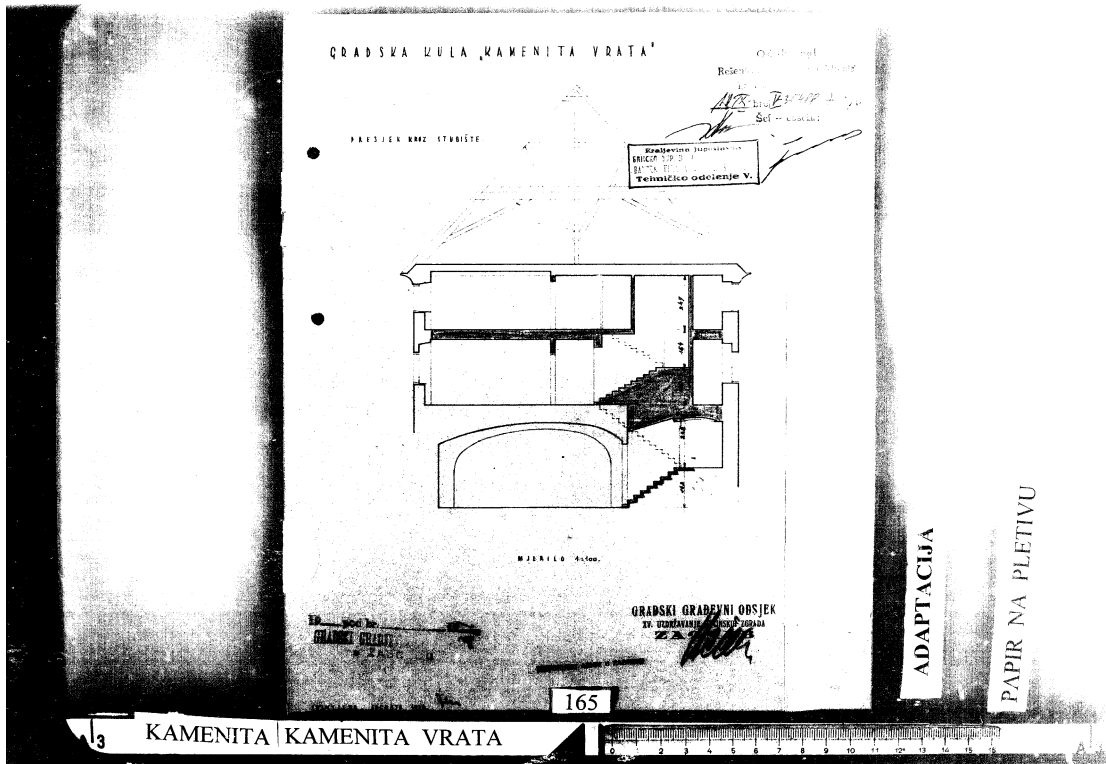
¹⁶⁵ HDA, fond BHZ, fascikl nacrti Kamenitih vrata, br. 132/1938, s.p.

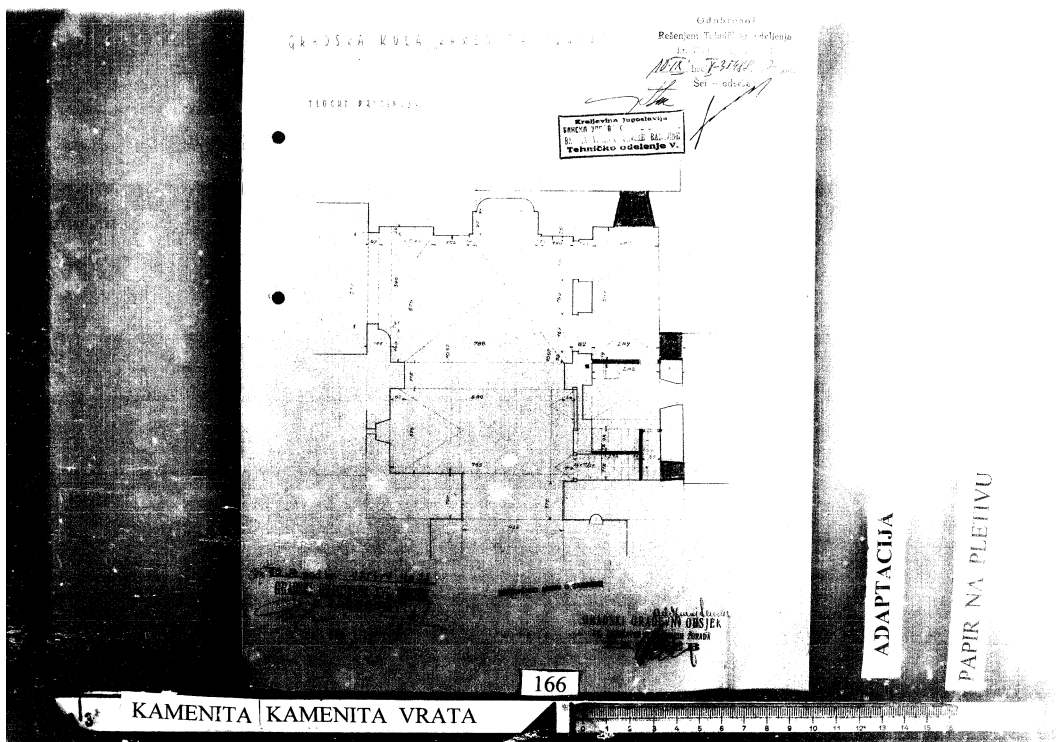
Slika 20. Kamenita vrata, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković, 1938. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-fot-2088.

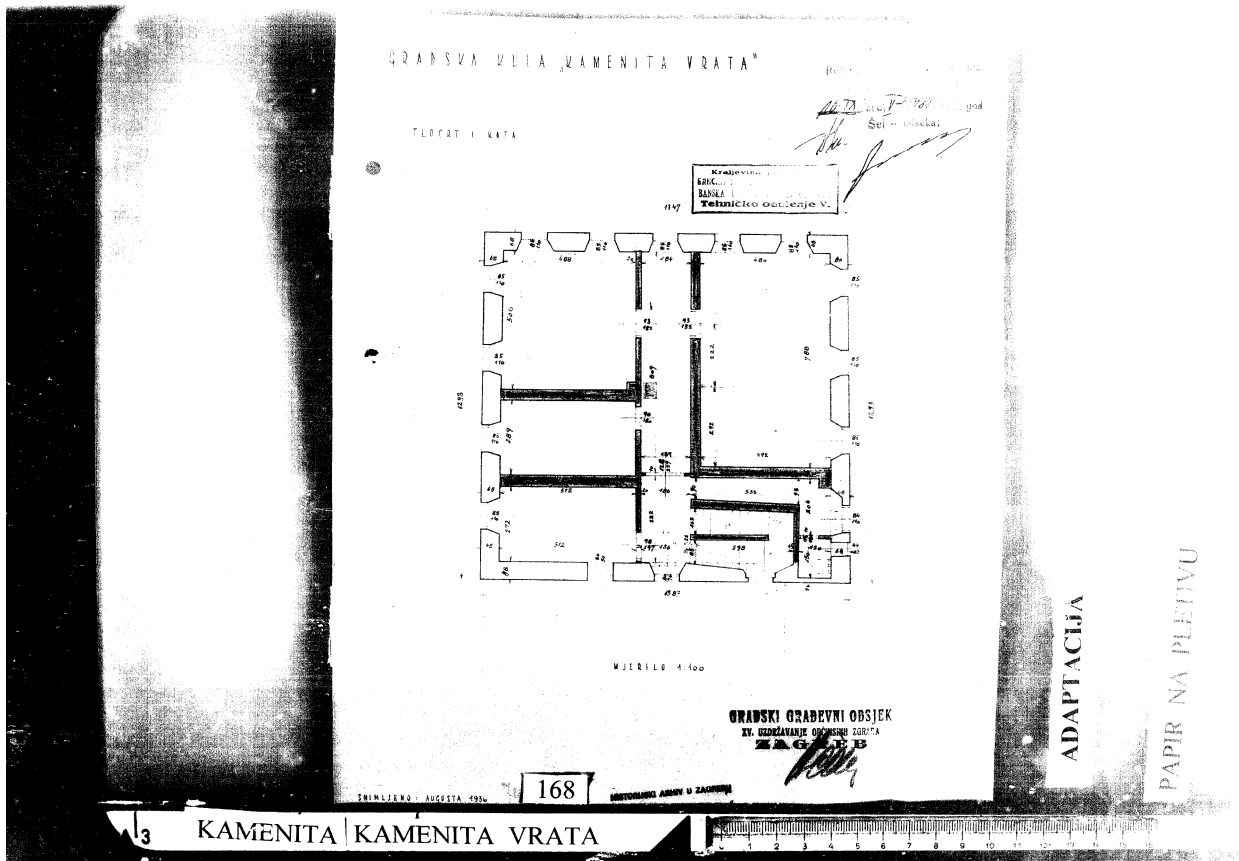
Slika 71. Gradska kula Kamenita vrata, pogled iz Radićeve ulice, DAZ, MF, 164, snimak 163.

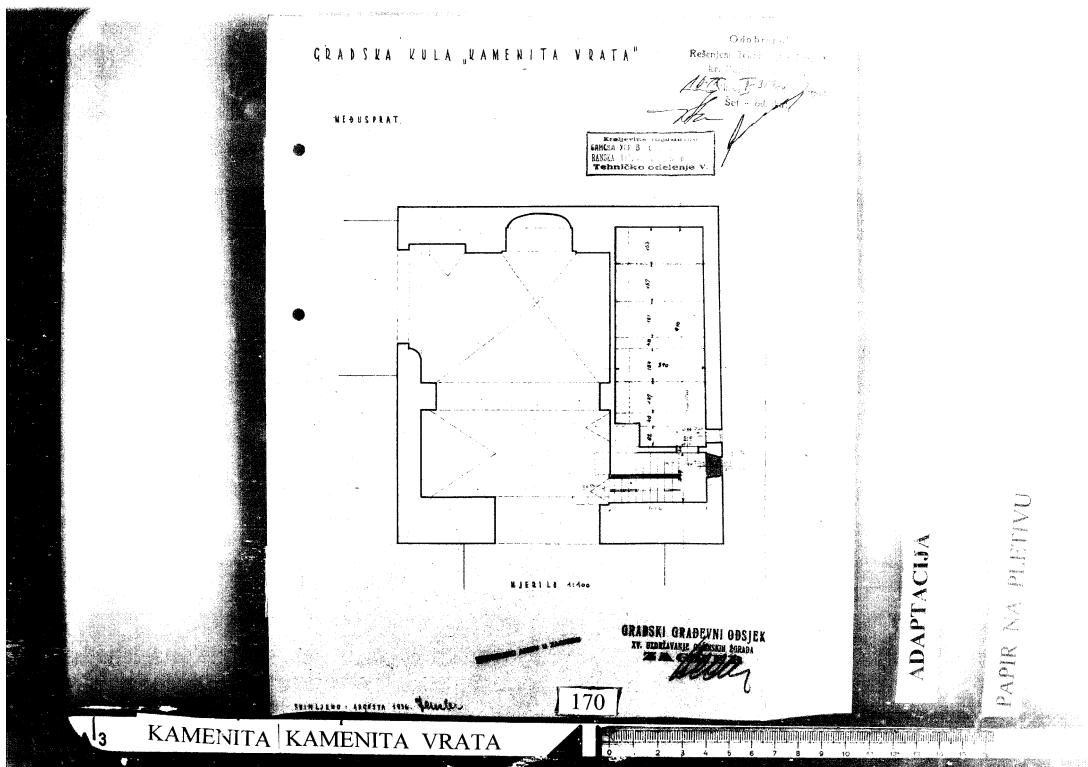
Slika 22. Presjek kroz stubište uoči Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 165.

Slika 23. Tlocrt prizemlja, uoči Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 166.

Slika 24. Tlocrt prvog kata, prije obnove Jurja Denzlera, DAZ, MF 164, snimak 168.

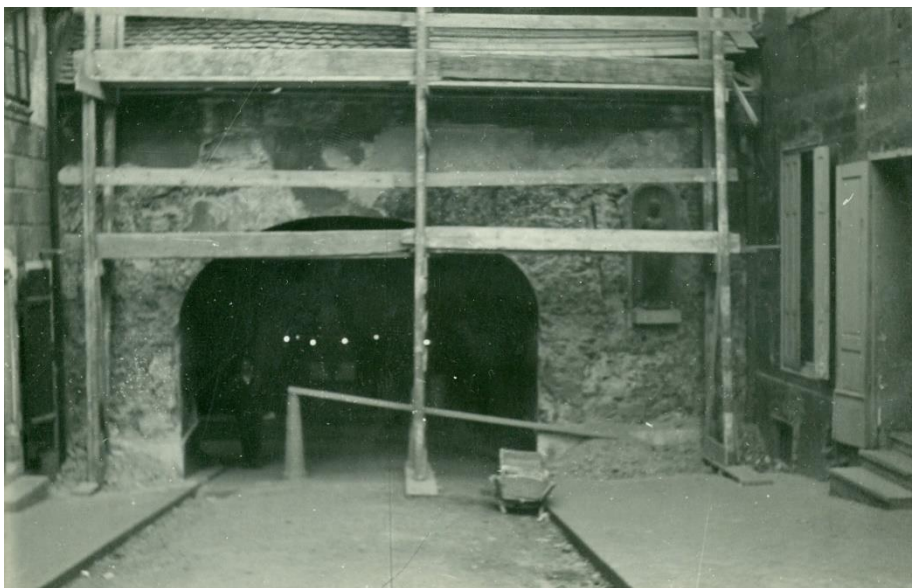
Slika 25. Međukat, tlocrt prije Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 170.

Obnova iz 1951. godine poznata je samo po fotografija iz Ministarstva kulture u Zagrebu (slika 26 i 27). Elaborata o toj obnovi nema,¹⁶⁶ a prema fotografijama uređivano je zapadno pročelje Kamenitih vrata s kojega je skidana dotrajala žbuka te su otkrivene zazidane puškarnice uz rub kuće prema jugu (slika 28) te one na zapadnom pročelju (slika 29). Osim puškarnica, na zapadnom su pročelju otkriveni i probijeni do tada zazidani otvori (slika 30).

Slika 26. Kamenita vrata – kula: skidanje trule žbuke sa zapadne strane. Desni dio skele ima zaštitni krov od dasaka; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9498; neg. /

¹⁶⁶ Dokumentacija za provedene obnove do 1991. godine pohranjena je u arhivu Konzervatorskoga i Restauratorskoga zavoda u Zagrebu, a nakon 1991. godine dokumentacija je arhivirana u Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode. (zahvaljujem Martini Pavković na informaciji).

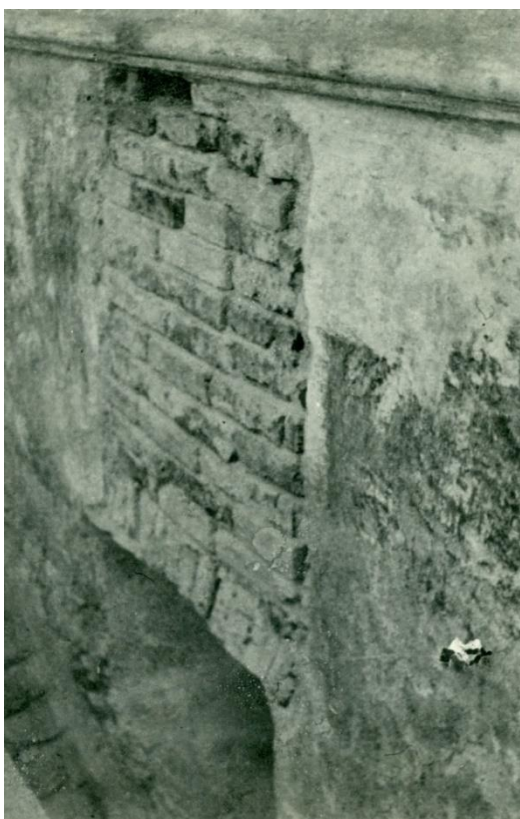
Slika 27. Kamenita vrata – donji dio zida uz portal u toku konzervatorskih radova. Zapadno pročelje; snimio Barbarić, 1951. god., Ministarstvo kulture, inv. br. 9499; neg. /

Slika 28. Kamenita vrata – detalj: novootvorena puškarnica uz rub kuće prema jugu; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9505; neg. /

Slika 29. Kamenita vrata – detalj: otkrivena puškarnica u sredini pročelja, na zapadnom pročelju; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture inv. br. 9506; neg. /

Slika 30. Kamenita vrata – detalj: zapadno pročelje, naknadno otkriveni probijeni i zazidani otvori; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9504; neg. /

Sredinom XX. stoljeća, Kamenita su vrata često puta bila obnavljana. Već 1962. godine krenula je ponovna adaptacija kako to navodi dokumentacija iz Hrvatskoga državnog arhiva. Ponovno ništa od elaborata nije sačuvano, osim jednoga rješenja u kojem stoji da se »odobrava glavni projekt sa statičkim računom sanacije Branič kule kraj Kamenitih vrata.«¹⁶⁷ U rješenju se preporuča obsidavanje (*sic*) izvršiti ciglom, a radovi se moraju izvesti pod nadzorom Zavoda za zaštitu spomenika kulture.¹⁶⁸

Svega četiri godine poslije, 1966., popravlja se pročelje i krovšte Kamenitih vrata. Dokumentacija iz Konzervatorskoga odjela u Zagrebu sadržava opće podatke o spomeniku, kratku povijest, položajni nacrt iz Katastra i građevinsku knjigu autora radova. Spomeniku kvadratnoga tlocrta, kako navode izvori, obnovljeno je zapadno i sjeverno pročelje te svod u prizemlju. Iz uvodne skice saznajemo da su prostorije u unutrašnjosti – koje danas koristi Društvo Braće Hrvatskoga Zmaja – imale društvenu namjenu za KHUD »Joža Vlahović« te za školu za ritmiku i ples.¹⁶⁹ Sastavljen je zapisnik o radu komisije za otvaranje ponuda za radove na Kamenitim vratima. Komisiju su činili arh. Nino Filipović, konz. Domin Stanka i konz. Filipec Željko, a raspravljali su o tri pristigle ponude: »Hauptfeld Stanka, Košćice ud. Beatrice te Hlebec Miroslava«.¹⁷⁰ Četvrta je bila ona zanatskoga centra Zrinjevac, ali je bila odbijena jer je ponuda bila stara godinu dana i nije bila aktualna s cijenama.¹⁷¹ Potpisan je ugovor sa Stankom Hauptfeldom, a radovi su trebali biti gotovi koncem kolovoza 1966. godine, no zbog učestalih kiša prolongirani su do kraja rujna. Stanko Hauptfeld troškovnik radova podijelio je u četiri skupine: tesarski, fasaderski, krovopokrivački i limarski radovi te oni razni (primjerice odvoz šute), a ukupno su iznosili 3,741.038 (*sic*) dinara.¹⁷² U građevnoj knjizi koju je vodio Stanko Hauptfeld sačuvani su tlocrti potkrovnog i prizemnog dijela (slika 31) kao i presjek Kamenitih vrata (slika 32). Hauptfeld piše da je dimnjak srušen do krova te izrađen novi od nove opeke u produženom mortu sa armiranim pokrovom.¹⁷³ Osim toga, skinuti su stari žljebovi i postavljeni novi s kukama, a promijenjena je i fasada, misleći vjerojatno na vanjsku žbuku.¹⁷⁴

¹⁶⁷ DAZ, MF 164 (Kamenita ulica – Kamenita vrata), snimak 187.

¹⁶⁸ Isto.

¹⁶⁹ Konzervatorski odjel u Zagrebu, ZG-52, Zagreb, Kamenita vrata; Kamenita 3, Opći podaci, dokumentacija zaštitnih radova (popravak pročelja i krovšta 1966.).

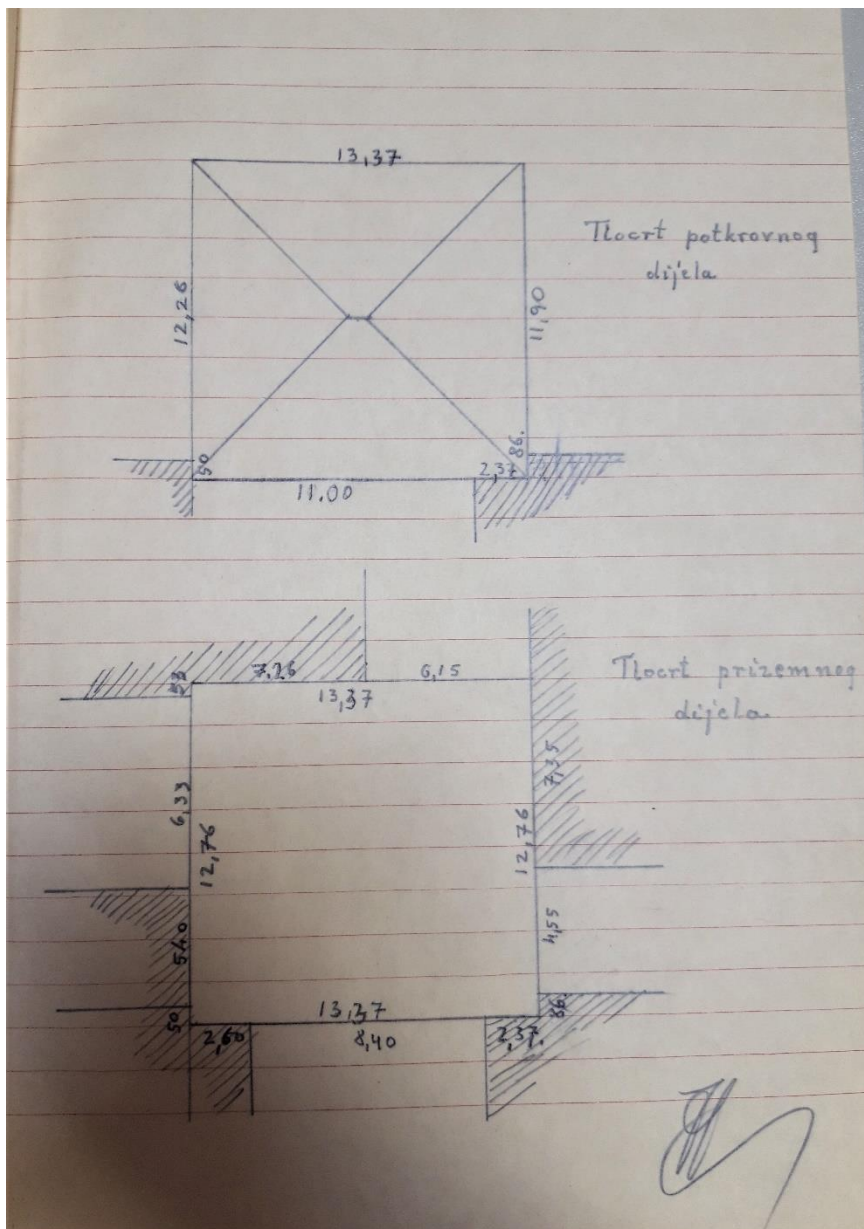
¹⁷⁰ Isto., s.p.

¹⁷¹ Isto., s.p.

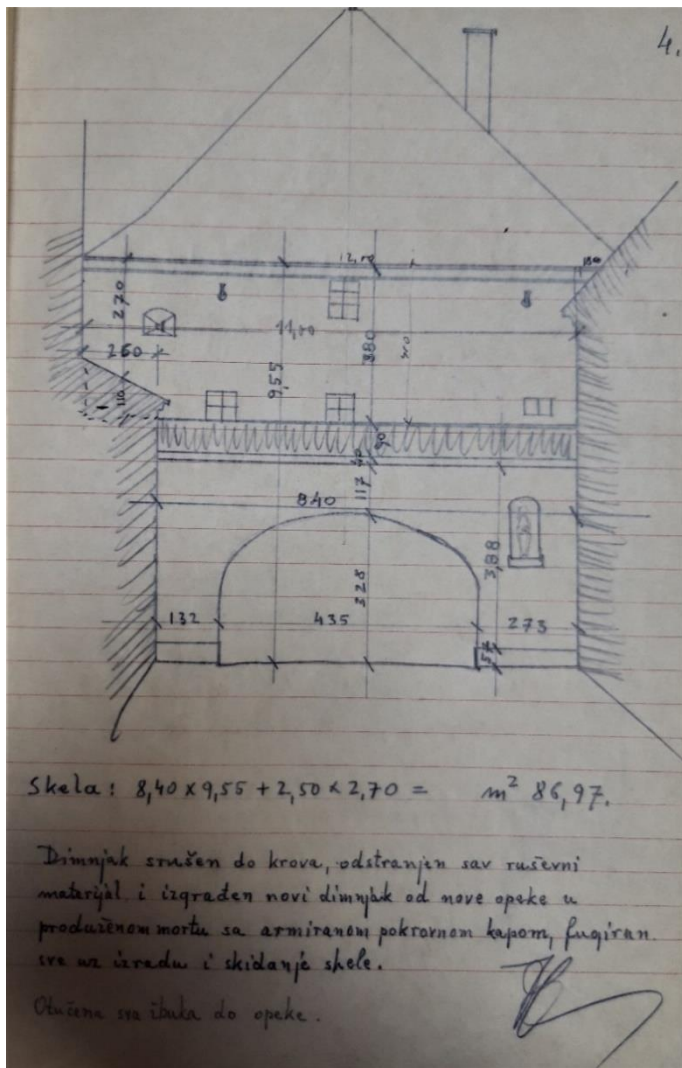
¹⁷² Isto., s.p.

¹⁷³ Konzervatorski odjel u Zagrebu, Leo Hauptfeld, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966., str. 4.

¹⁷⁴ Isto., str. 10-12.

Slika 31. Tlocrt potkrovnog i prizemnog dijela Kamenitih vrata napravljen kemijskom olovkom, autor: Stanko Hauptfeld, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966., str. 1., presnimila R.T.

Slika 32. Presjek Kamenitih vrata napravljen kemijskom olovkom, autor: Stanko Hauptfeld, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966., str. 4., presnimila R.T.

Uoči održavanja Mariološkoga i Marijanskoga kongresa 1971. godine Restauratorski je zavod Hrvatske dobio od župe svetoga Marka narudžbu za obnovu oltara Majke Božje od Kamenitih vrata (slika 33).¹⁷⁵ Detaljnim sondiranjem oltara pokazalo se da je cijeli oltar sa svom figurativnom plastikom premazan višeslojnim preslicima boje, krede i bronce, ukupno osam različitih premaza.¹⁷⁶ Sonde oltara pokazuju da je najdonji i vjerojatno originalni sloj crna mramorizacija sa pozlaćenim i posrebrenim apliciranim ukrasnim detaljima, dok je za skulpturu ustanovljeno da je bila bijela.¹⁷⁷ Sonde su ujedno pokazale da je originalan sloj polikromacije i pozlate većim dijelom bio oštećen ili da potpuno manjka, a naknadni su premazi čvrsto prionuli uz podlogu i ne mogu se ukloniti bez većih oštećenja originalnih

¹⁷⁵ HRZ, fond Kamenita vrata, Edita Usenik, s.p. [1].

¹⁷⁶ HRZ, fond Kamenita vrata, Nevenka Vučićević, *Stanje očuvanosti oltara i rezultati restauratorskog sondiranja*, s.p. [1].

¹⁷⁷ Isto.

ostataka.¹⁷⁸ S obzirom na tadašnje loše stanje oltara, bilo je potrebno odabrati primjereniji konzervatorsko-restauratorski zahvat obnove. Ponuđene su dvije varijante: prva obuhvaća skidanje naknadnih premaza do izvornih ostataka i konzerviranje čitave površine bez retuša, retuširanje originalnih ostataka i konzerviranje kompletne površine te rekonstrukciju manjkavih dijelova usporedbom sa sačuvanim dijelovima nakon izvedenih prethodno navedenih zahvata, a druga varijanta je rekonstrukcija na temelju izvornika prema sondama.¹⁷⁹ Osim toga, posebna je pozornost posvećena kartuši (slika 34) koja je bila aplicirana na trabeaciji u prilično lošem stanju, a na njoj je bio blijedoplavi natpis: »OBRAMBA PROTI POŽARA I SVIH NEVOLJA«. ¹⁸⁰ Površina kartuša bila je prekrivena čađom i voskom od svijeća koje su se godinama palile uz oltar. Direktor tadašnjega Restauratorskoga zavoda Hrvatske, Branko Lučić odlučio se za drugu varijantu prijedloga zahvata s obzirom da se ne može očuvati polirani bijeli sloj boje skulpture (slika 35) nego bi preostao samo kredni sloj podloge koji je na većini kipova bio oštećen.¹⁸¹ Glavna mjera predostrožnosti za čuvanje obnovljenog oltara bilo je premještanje staka za svijeće iz neposredne blizine oltara (slika 36).¹⁸² Nakon obnove 1971. godine, stalak za svijeće pomaknut će se na današnje mjesto, nekoliko metara od oltara.

¹⁷⁸ HRZ, fond Kamenita vrata, Nevenka Vučićević, *Stanje očuvanosti oltara i rezultati restauratorskog sondiranja*, s.p. [1].

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ HRZ, fond Kamenita vrata, Usenik, 3.

¹⁸¹ HRZ, fond Kamenita vrata, Branko Lučić, *Mišljenje stručnog kolegija RHZ o radu na obnovi oltara Majke Božje iz Kamenitih vrata*, s.p. [1].

¹⁸² HRZ, fond Kamenita vrata, Usenik, 6.

ZAGREB - Kamenita vrata, oltar Majke Božje.
Stanje in situ, prije restauriranja.
Snimio: Josip Podvorac - 27.03.1971. g.

Slika 33. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, stanje prije restauriranja 1971. godine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

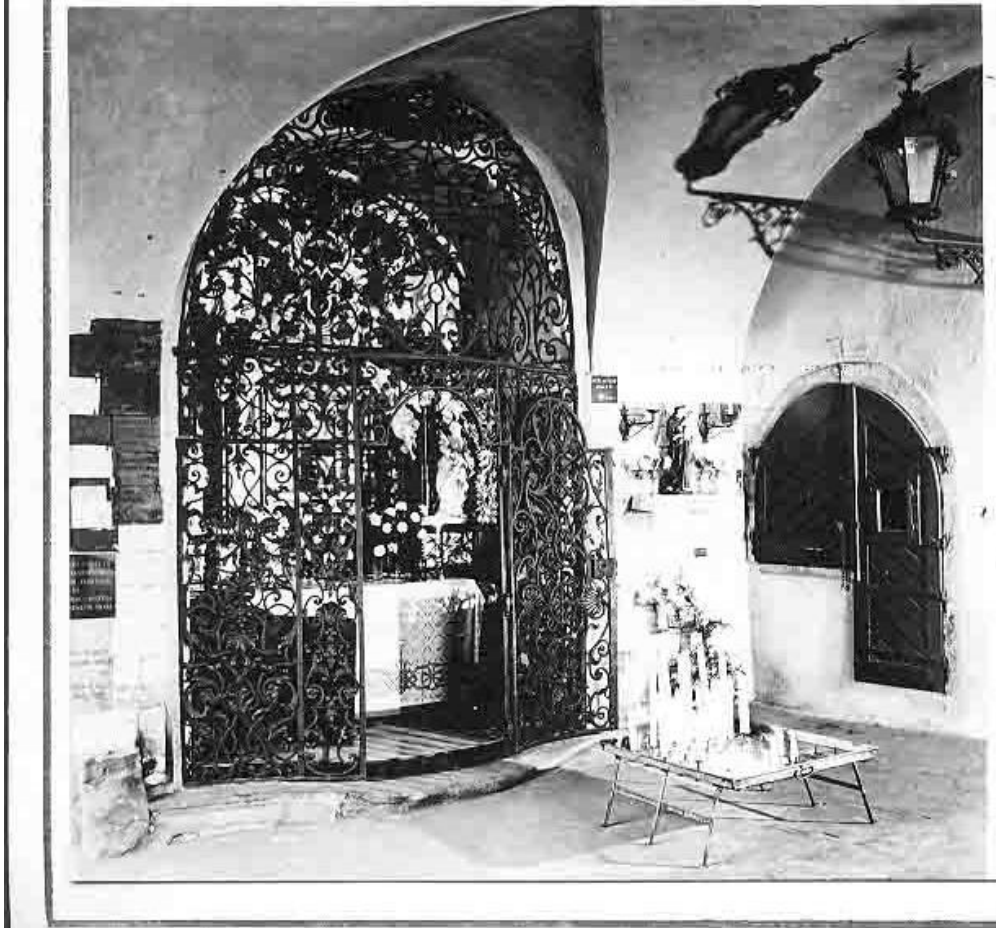

ZAGREB - KAMENITA VRATA, oltar - restabl.
 Kartuša na trabeaciji i atika s Marijinim monogramom.
 Stanje in situ prije restauriranja.
 Snimio: Josip Podvorac - 27.03.1971. g.

Slika 34. Kartuša na trabeaciji oltara Majke Božje od Kamenitih vrata prije restauriranja 1971. godine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

	LOKALITET: ZAGREB	Broj negativna: II-207
	OBJEKT: OLTAR KAMENITIH VRATA	Broj dosjea: 41 Pozicioni broj:
OPIS FOTOGRAFIJE: Anđeo sa oltara snimljeno nakon skidanja svih naknadnih slojeva do nosioca (drva) Snimljeno u toku rada prije početka nanošenja grunda.		
Autor fotografije: J. Podvorac		
Datum snimanja: V 1971.		

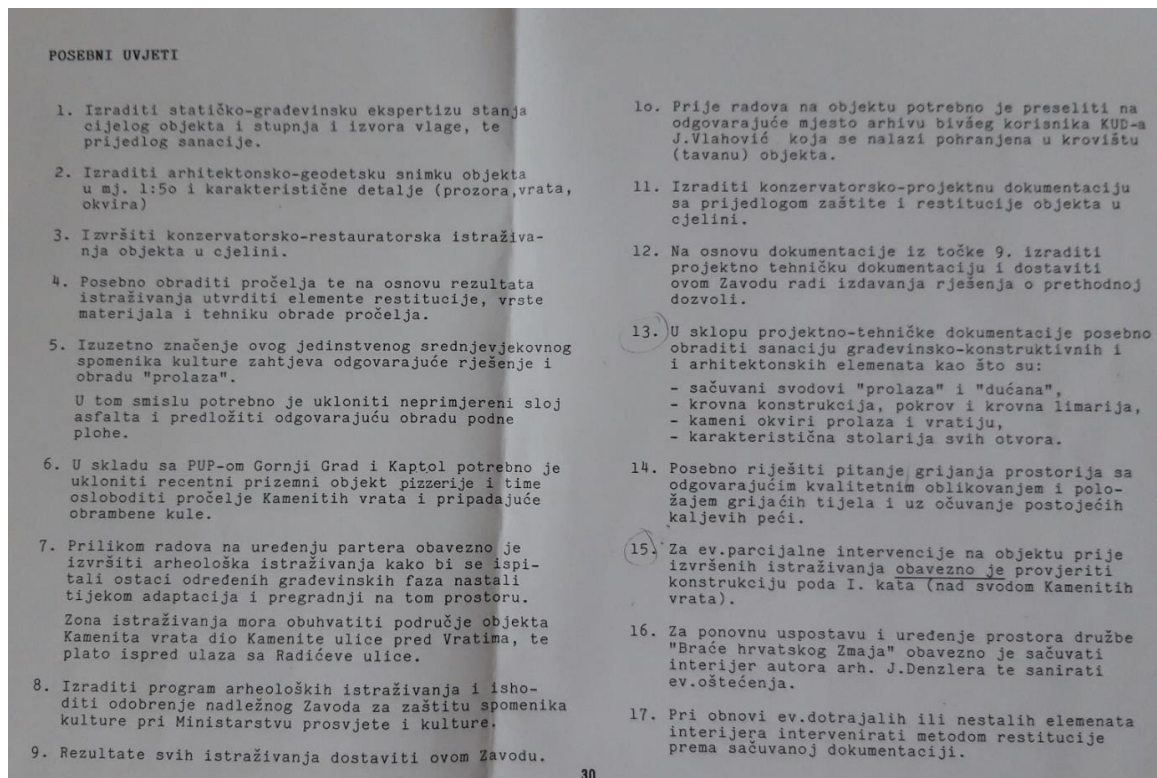
Slika 35. Anđeo sa oltara snimljen nakon skidanja svih naknadnih slojeva do nosioca (drva). Snimljeno u toku radova, prije početka nanošenja grunta, Hrvatski restauratorski zavod, snimio: Josip Podvorac, 1972., inv.br. II-207/41.

Slika 36. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, Hrvatski restauratorski zavod, snimio: Josip Podvorac, 1972., inv. br. II-1716/41-5.

Početakom devedesetih, 1991. godine Kamenita su vrata imala temeljitu obnovu. Dokumentacija iz Gradskoga ureda za zaštitu spomenika kulture i prirode sastoji se od povijesno umjetničkog pregleda spomenika napisanoga prema literaturi, valorizacije spomenika s posebnim osvrtom na oltar Majke Božje od Kamenitih vrata gdje se spominje postojanje kartuše s natpisom koje danas više nema. Uz navedenu dokumentaciju, izdani su posebni uvjeti za obnovu spomenika (slika 37), a u propozicijama stoji da se mora poštivati izvorna namjena spomenika, očuvati njegov izvorni interijer s pripadajućim namještajem te osigurati njegovu ispravnu spomeničku prezentaciju.¹⁸³

¹⁸³ Gradski zavod za zaštitu i obnovu spomenika i kulture, Konzervatorsko-urbanistička dokumentacija sa posebnim uvjetima građenja za Kamenita vrata, Zagreb 12/1991., str. 29.

Slika 37. Posebni uvjeti sastavljeni prilikom obnove Kamenitih vrata 1991. godine preuzeti iz Konzervatorsko-urbanističke dokumentacije sa posebnim uvjetima građenja za Kamenita vrata, str. 30., snimila: R.T.

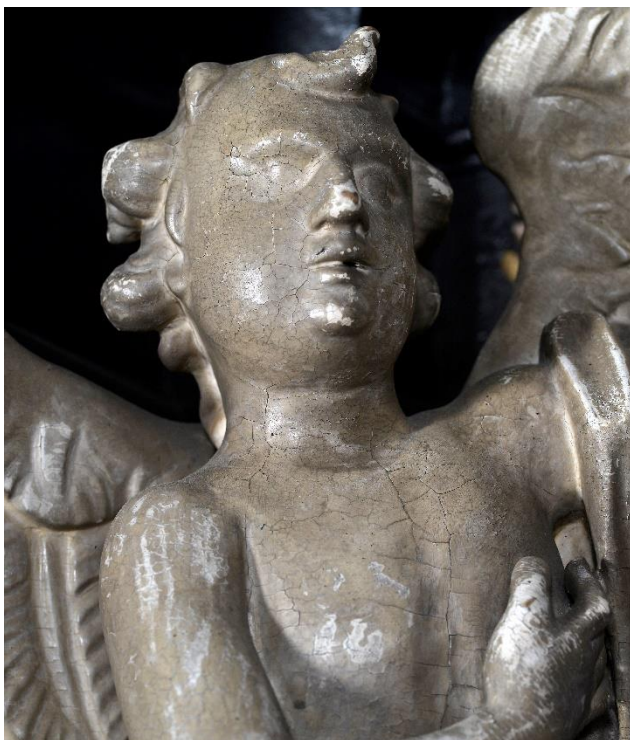
Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata na ponovnu je obnovu čekao više od četrdeset godina, točnije četrdeset i tri. Godine 2014. voditeljica konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na oltaru bila je Iva Koci, viši konzervator-restaurator. Tadašnje zatečeno stanje oltara prema izvještaju *in situ* nije bilo loše (slika 38): oltar je potamnio od velike količine dima zapaljenih svijeća, skulpture svetoga Petra i Pavla bile su prekrivene prašinom s manjim oštećenjima nastalima zbog učestalog čišćenja vodom te su izgubile svoj izvorni kolorit, odnosno bijeli premaz.¹⁸⁴ Kredno-tutkalna osnova na skulpturama mjestimično je popucala, a polikromirane površine uzdignutijih dijelova poput lica i ruku jače su oštećene, a na skulpturama s atike tamna naslaga nečistoća mehanički je uklonjena grubim predmetom poput žičane spužve ili četkice (slika 39).¹⁸⁵ Drveni okvir je u dobrom stanju, iako postoje manja fizička oštećenja poput odvajanja dasaka gornje plohe menze. Provedeni su i testovi topivosti kao i mjerenja pH vrijednosti površine polikromije. Tijekom ove obnove evidentiran je nestanak kartuše koji se spominje i u dokumentaciji iz 1971. godine, a na njezino je mjesto danas postavljeno raspelo. Izvještaj je zaključen s prijedlogom obnove svoda i zidova niše s oltarom.

¹⁸⁴ HRZ, *Izvještaj o provedenim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima na oltaru sv. Majke Božje od Kamenitih vrata u Zagrebu*, 2014., s.p. [5].

¹⁸⁵ Isto., s.p. [6].

Slika 38. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, snimljen prije konzervatorsko-restauratorskih zahvata 2014. godine, snimila: Iva Koci

Slika 39. Detalj anđela s oltara Majke Božje od Kamenitih vrata prije provedenih konzervatorsko-restauratorskih zahvata, snimljeno 2014. godine, snimila: Iva Koci.

Godine 2018., točnije u srpnju, započeli su radovi na Kamenitim vratima. Ujedno posljednja obnova Kamenitih vrata bila je završena u rujnu, a dokumentacija ove obnove nije sačuvana u Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode. Voditelj radova, prema riječima gospođe Martine Pavković iz Konzervatorskog ureda u Zagrebu bio je Silvije Novak, a s njim i arhitektica Maja Gorjanc Čumbrek, što je potvrdila i gospođa Jadranka Raguž iz Gradskoga zavoda, ali elaborat nije sačuvan. Izvođač radova bila je tvrtka Terracota, a njezin direktor gospodin Goran Mišić također nema sačuvanu dokumentaciju radova.

Osim samih Kamenitih vrata, radovi su obuhvatili rekonstrukciju prometnice s oborinskom odvodnjom te instalacijama, a na nogostupu i kolniku ugrađena je kamena kocka umjesto asfalta.¹⁸⁶ Unutar svetišta izvršeni su radovi na molitvenim klupama i postolju za paljenje svijeća te je obojan strop, na kome su mjestimično vidljive tamne mrlje, vjerojatno znak sjećanja na davni požar.

¹⁸⁶<http://promise.hr/završena-obnova-kamenite-ulice-i-kamenitih-vrata-grad-obrtnicima-nadoknazuje-manjak-prometa/> [zadnji puta pregledano: 7. IX. 2019.].

KATALOG

Slika 8. Kamenita vrata, fotograf Ludwig Schwoiser, 1864. g., Zagreb, MGZ-63166.

Fotografija prikazuje današnji Trg Braće Hrvatskoga Zmaja, a u doba kada je snimljena on nije bio još prepoznat trgom niti je imao ime. Snimljeno je iz Duge ulice (današnja Radićeva). Autor fotografije je Ludwig Schwoiser, hrvatski fotograf te je ovo najstarija poznata fotografija na kojoj se vide Kamenita vrata. Danas se ovdje nalazi i skulptura svetoga Jurja koja je na trg postavljena 1994. godine na inicijativu Družbe Braće Hrvatskoga Zmaja.¹⁸⁷ Na vrh krova Kamenitih vrata kasnije je postavljen i buzdovan kojega na Schwoiserovoj fotografiji nema.

¹⁸⁷ Božena Kličinović et al., 2007., 247. Autori skulpture su Andreas Komatscher i Artur Winder.

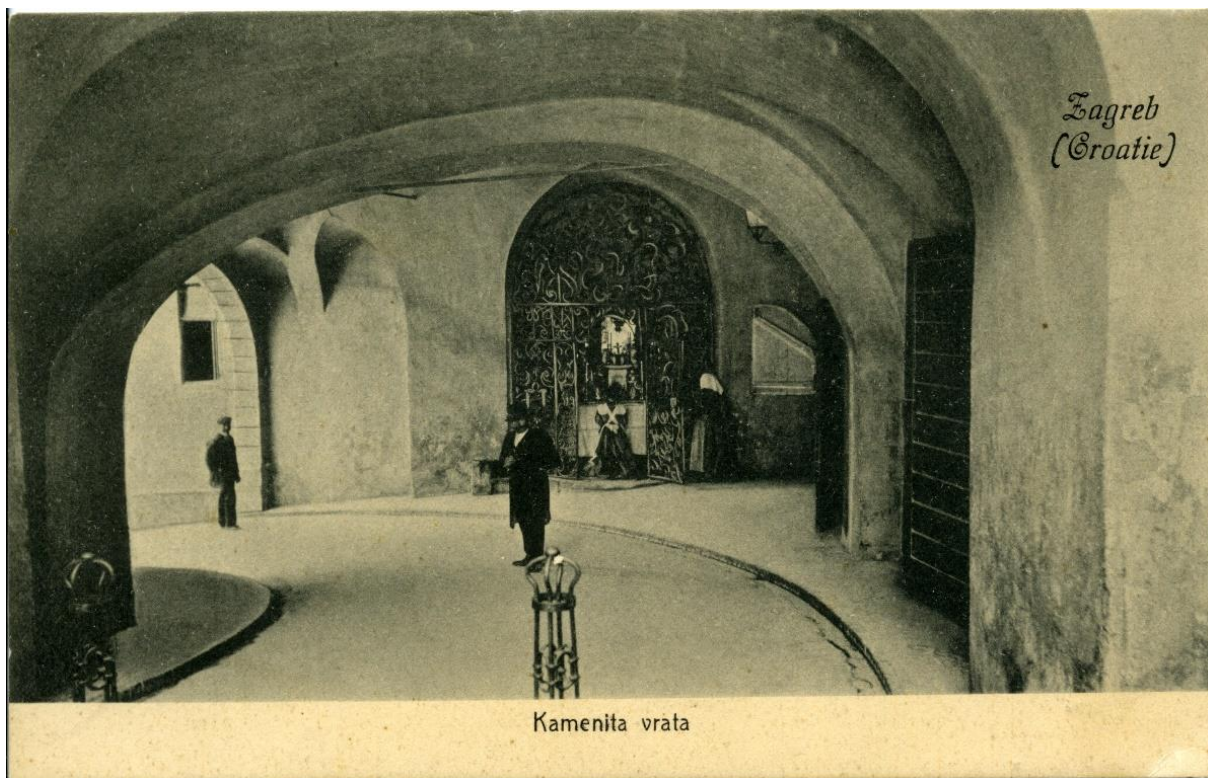
Slika 9. Kamenita vrata, pogled iz Radićeve ulice, fotograf Ivan Standl; skeniranje: Martina Matković, oko 1870. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-38850.

Sedam godina poslije i jedan od najpoznatijih zagrebačkih fotografa, Ivan Standl, dokumentira Kamenita vrata. Odlučuje se za isti kut snimanja kao i Schwoiser, tako da se može uočiti da se trg, tada tek Duga ulica, nije mnogo promijenio: uklonjen je drveni štand naslonjen na zidine pod palačama pročeljem okrenutima prema Opatičkoj ulici, promijenjena ograda stubišta kojim se pješacima skraćuje put prema Kamenitim vratima te je prometnica izravnana i iznova popločana.

Slika 10. Zagreb (Croatie) Kamenita vrata-Porte de Pierre, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković; nakladnik Julius Hühn, oko 1903. g.; 2014. g.; Zagreb, MGZ-59242.

Na fotografiji je vidljivo oblikovanje maloga travnjaka uz stubište od Duge ulice prema Kamenitim vratima, a vidljiv je buzdovan na krovu Kamenitih vrata koji je očigledno postavljen između 1870. i 1903. godine. Važnost Kamenitih vrata kao prometnice (a to možemo pretpostaviti i za prethodna razdoblja) razvidno je s obzirom na broj prolaznika koji je vidljiv na ovoj, kao i na prvoj fotografiji, dok je Standl vjerojatno namjerno odabrao ranojutarnji (prema svjetlosti) trenutak bez prolaznika.

Slika 11. Kamenita vrata, fotograf Rudolf Mosinger; skeniranje Martina Matković; nakladnik Antun Brusina, oko 1910. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-59240.

Unutrašnjost Kamenitih vrata snimljena oko 1910. godine otkriva da je tradicija postavljanja zahvalnih pločica vjerojatno običaj koji se razvio nakon toga, u kasnijim desetljećima XX. stoljeću, ali su Kamenita vrata i tada bila oaza molitve i u funkciji vanjske kapelice. Na mjestu današnjeg stalka sa svijećama prazan je prostor.

Slika 12. Kamenita vrata, pogled iz Radićeva, fotograf Milovan Petrik, 1913. g., Zagreb, MGZ 6997.

Omiljen kut snimanja ponovno je preuzet i 1913. godine, ali približen, tako da vidimo brojno zelenilo oko Kamenitih vrata koje je danas mnogo rjeđe, a Trg, odnosno tadašnja Duga ulica dječjim je likom predstavljena kao mjesto dječje igre.

Slika 13. Kamenita vrata, kapela i jedan dućan, foto MGZ, 1914. g., inv.br.155, neg.

Na fotografiji iz 1914. godine vidljive su mnogobrojne reprodukcije raznih Bogorodičinih slika i slika drugih svetaca (sv. Antun Padovanski) s porukama zavjeta i zahvale, ali nije poznato kada je taj običaj započeo, vjerojatno u rasponu od 1910. do 1914. godine, moguće potaknuto opasnostima Prvoga svjetskoga rata. Pred oltarom su postavljena dva klecala, svaki s jedne strane za molitvu.

Slika 14. Pogled iz Kamenite ulice na Kamenita vrata, fotograf Edo Kürchner, oko 1925. g.

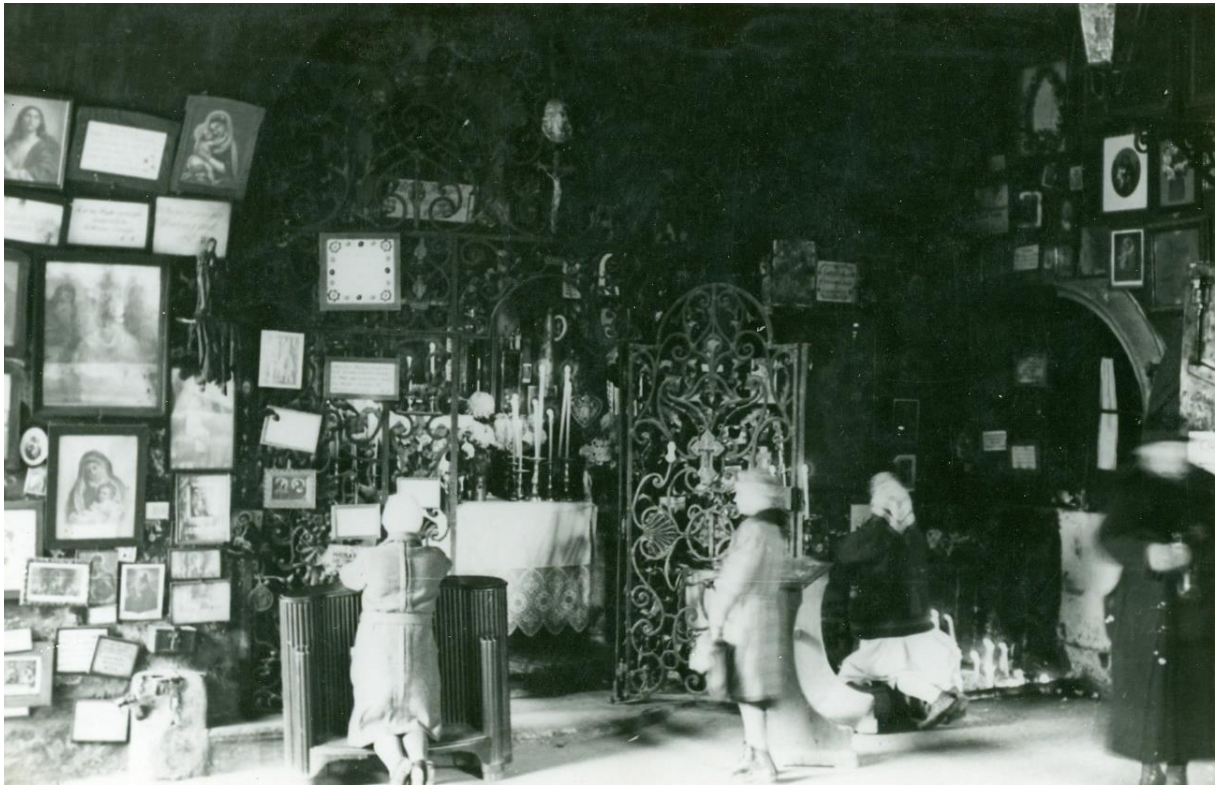
Edo Kürchner je oko 1925. godine snimio zapadno pročelje Kamnitih vrata, a na fotografiji je vidljivo zapušteno stanje i potreba za konzervatorskim zahvatima. Kip Ive Kerdića, Dore Krupićeve još nije postavljen u nišu sa desne strane.

Slika 15. Kamenita vrata, zapadni ulaz, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković, oko 1929. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-fot-14963.

Četiri godine poslije, snimljen je zapadni ulaz u Kamenita vrata. Stalak sa svijećama nalazio se tada točno ispred oltara što je vidljivo na fotografiji, a pločica sa zahvalama još uvijek nema, nego su uokolo ovješene reprodukcije svetih slika, zahvale i zavjeti u okvirima. Na ulazu u niši sada je već postavljen kip Ive Kerdića, Dore Krupićeve odnosno *Zlatarovoga zlata* iz Šenoina istoimena romana (1871.), što dovodi do pretpostavke da je podatak u ranijoj literaturi, koja se dotiče Kerdićeve skulpture *Zlatarovo zlato* poput kataloga izložbe iz 1958. godine neispravan.¹⁸⁸ Na tabli iznad ulaza stoji natpis na kojem piše: »ZABRANJENO JE KROZ OVA VRATA KOLIMA PROLAZITI JAŠITI I BLAGO TJERATI«. Na njegovom je danas mjestu tabla s natpisom »Kamenita vrata Stein Tor«.

¹⁸⁸ Frano Kršinić (ur.), 1958., str. 85.

Slika 16. Kamenita vrata – oltar Bogorodice zatrpan fotografijama; snimio Dragutin Kniewald, oko 1930. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 2319; neg. I-B-20.

Fotografija je slična onoj iz 1914. godine jer prikazuje moliteljice ispred ograde oltara Majke Božje od Kamenitih vrata, na srodno postavljenim klecalima. Danas je ova željezna ograda rjeđe otvorena (najčešće prilikom posebnih događanja kao što je Dan grada Zagreba, 31. svibnja, ujedno i blagdan Majke Božje od Kamenitih vrata) nego prije. Osim uokvirenih poruka vidljive su reprodukcije slika s različitim prikazima Majke Božje s Djetetom ili kao samostalni lik.

Slika 17. Kamenita vrata, pogled prema oltaru, oko 1940. god., fotograf Rudolf Firšt; skeniranje Martina Matković, oko 1940. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-59238.

Fotografija prikazuje oltar »očišćen« od zavjetnih reprodukcija, ali s dodanim visokim svijećnjacima koji danas ne postoje. Zid je taman, vjerojatno kao posljedica čađi.

Slika 18. Kamenita vrata, pogled prema oltaru, oko 1940.god., fotograf Rudolf Firšt; skeniranje Martina Matković, oko 1940. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-57776.

Fotografija je snimljena oko 1940. godine, kao i prethodna te iz ovoga kuta snimanja pokazuje neobično bogati biljni ures Kamenitih vrata. Brojne su posude s cvijećem koje krase svetište, ali su sa zidova uklonjene reprodukcije i zavjeti vidljivi u prethodnim desetljećima.

Slika 12. Kamenita vrata, prostor pred svetištem i dućanima, foto Gavrin, 1963., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 633, neg. I.-24.

Pod svodom Kamenitih vrata radila je, kao i i danas, mala trgovina s hodočasničkim suvenirima. Primjer je to starih trgovina pod boltom.¹⁸⁹ Ispred oltara postavljeno je još jedno duže klecalo, a zidovi svetišta u vidljivo su lošem stanju: otpada s njih žbuka, a vidljivi su i tragovi vlage, a gdjegdje su postavljene reprodukcije i zavjeti.

¹⁸⁹ Klaić, 1982., 276.

Slika 13. Kamenita vrata i Radićeva ulica-model Gornjega grada, foto Krtelj, 1964., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 4643, neg. II-3620.

Zanimljiv pogled iz zraka koji obuhvaća i Kamenita vrata te topografski i urbanistički položaj Kamenitih vrata, čime su se u prošlosti isticala kao jedna od pet gradskih vrata.¹⁹⁰ Vidljivi su na snimku s desne strane i ostatci gradskih bedema.

¹⁹⁰ Maroević, 2003., 23.

Slika 14. Kamenita vrata, prostor pred svodom kule 23-21, 1965., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 5923, neg. II-4666.

Fotografija iz 1965. godine prikazuje desnu stranu (gledano s oltara, dakle stranu Evandjelja) u svetišnom prostoru Kamenitih vrata, gdje su danas klupe (kao i na fotografiji) te stalak sa svijećama. Vidljive su ploče zahvalnice koje i danas postoje. Oštećenja žbuke na svodu su znatna, a dijelom je ona i propala.

Slika 15. Kamenita vrata gledana s Trga Braće Hrvatskoga Zmaja, 1966., skenirano 2019., fotograf Tošo Dabac, fotografija u vlasništvu autorice.

Godinu poslije prethodne fotografije, jedan od najpoznatijih fotografa XX. stoljeća, Tošo Dabac, snimio je Kamenita vrata i to s onoga već dobro poznatoga motrišta, Duge ulice, odnosno Trga Braće Hrvatskoga Zmaja, ali u približenom kadru i s osvjetljenjem kada se sunce već sklonilo prema zapadu. Na fotografiji se ističu novootkrivene puškarnice na pročelju tijekom tada posljednje obnove iz 1951. godine.

Slika 16. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, 1971., Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

Godina 1971. bila je značajna za Kamenita vrata, posebice oltar Majke Božje budući da je tada provedena veća obnova. Te godine, uoči Marijanskoga kongresa predloženo je da se stalak sa svijećama pomakne na današnju lokaciju kako dim ne bi štetio oltaru.¹⁹¹ Klecala nisu vidljiva. Iznad slike još je uvijek kartuša s natpisom »OBRAMBA PROTI POŽARA I SVIH NEVOLJA« koja će iz nepoznatih razloga do 2014. godine, kada će biti sljedeća obnova oltara, nestati te biti zamijenjena raspelom.

¹⁹¹ HRZ, fond Kamenita vrata, Usenik, 6.

Slika 17. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata sa željeznom ogradom, 2014., Hrvatski restauratorski zavod, fond Kamenita vrata – DSC3028, snimila: Iva Koci.

Godine 2014. provedena je posljednja obnova oltara Majke Božje od Kamenitih vrata. Zidovi su obojani u bijelo, oltar je okružen pločicama sa zahvalama, a s desne strane je i manja skulptura svetoga Antuna Padovanskoga. Klecala ispred oltara su uklonjena, a i količina cvijeća je ograničena na hodočasničke darove, i tek pokoju trajnicu.

Slika 18. Unutrašnjost Kamenitih vrata, 2017., snimila: R.T.

Snimak iz 2017. godine, uoči najnovije obnove Kamenitih vrata prikazuje oltar Majke Božje s otvorenom kovanom ogradom.

Slika 19. Majka Božja od Kamenitih vrata flankirana skulpturama svetoga Petra i Pavla, 2017., snimila: R.T.

Slika Majke Božje s Djetetom flankirana je skulpturama svetoga Petra i Pavla, a na fotografiji je vidljivo raspleo koje je zamijenilo kartušu s natpisom. Anđeli pridržavaju okvir slike koja se nalazi iza staklenog okvira što pridonosi scenografskom dojmu oltarnoga rješenja.

Slika 20. Zapadno pročelje Kamenitih vrata nakon obnove 2018. godine, 2019., snimila: R.T.

Kamenita vrata snimljena nakon obnove 2018. godine. Pročelje je obnovljeno, puškarnice su istaknute crvenom bojom okvira, kao i prozori.

Slika 21. Unutrašnjost Kamenitih vrata nakon obnove 2018. godine, 2019., snimila: R.T.

Nakon obnove 2018. godine, strop je obojan, cijeli je podna površina popločana kamenim kockama, s razdjelnim rubnikom i promjenom u smjeru polaganja koje sugeriraju nogostup i kolnik..

ZAKLJUČAK

Kamenita ili Kamena vrata u Zagrebu danas su jedan od javnih vjerskih znamenja grada. Iako se radi o jednom od najposjećenijih spomenika hrvatske metropole, o njima se slabo pisalo tijekom povijesti, a i danas nisu predmet velikih istraživanja. Zanimljiva je njihova povijest, kreće iz privatne pobožnosti – s obzirom da je slika Majke Božje prvotno bila smještena u privatnom stanu – a postaju jedan od najposjećenijih hodočasničkih mjesta u Zagrebu. Kamenita vrata ujedno su zaštićena i kao spomenik kulture 2002. godine, a još su 1968. upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu pod brojem RGZ-667.¹⁹² Prema rješenju spomenik ima svojstvo kulturnoga dobra, a vlasnik ga je dužan čuvati i provoditi sve mjere njegove zaštite te se na spomeniku ne mogu izvoditi nikakvi radovi bez prethodnoga odobrenja nadležnoga tijela.¹⁹³ U Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode svako zaštićeno kulturno dobro zavedeno je u identifikacijskom listu u kojem se bilježi kratka povijest spomenika te njegova oznaka, adresa, katastarska čestica i pravni akt na temelju kojeg je taj status dobiven.¹⁹⁴

Majka Božja od Kamenitih vrata, zaštitnica je Zagreba te se na dan grada, 31. svibnja, njezina slika prebacuje u Katedralu, a procesijom (zajedničkim oblikom liturgijskoga slavlja, povorkom) se ponovno vraća u Kamenita vrata. Takvi oblici pobožnosti općenito iznimno su važna strategije za jačanje kolektivnoga identiteta i osiguravaju osjećaj pripadnosti zajednici. Važno je spomenuti da povorke kroz Kamenita vrata imaju dugu povijest, jer su mnoge važne ličnosti za svoga boravka ovuda prolazile ili dolazile, poput cara i kralja Franje Ferdinanda II., 27. lipnja 1818,¹⁹⁵ a i Aleksandar I. sa povorkom pohodio je Kamenita vrata u veljači 1931. godine uoči velikoga jubileja.¹⁹⁶ S obzirom da je i onaj veliki požar 1731. godine izbio 31. svibnja, a da je slika Majke Božje »spasila« Kamenita vrata, 1999. taj je datum proglašen danom grada Zagreba.¹⁹⁷

Važan dio ovoga kompleksa je i Trg Braće Hrvatskoga Zmaja s kipom svetoga Jurja ispred Kamenitih vrata »bez ijednoga kućnoga broja i nejasnoga areala«, kako to navode

¹⁹² Rješenje regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, broj: 02-1143/1-1968, Republika Hrvatska; Ministarstvo kulture; Uprava za zaštitu kulturne baštine, 07.10.2002., s.p.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Identifikacijski list – Kamenita vrata (ID 779), str. 1/1.

¹⁹⁵ Vjekoslav Klaić, *Slobodni i kr. glavni grad Zagreb*, Zagreb: Izdala općina slob. i kr. glavnoga grada Zagreba, 1913., str. 37.

¹⁹⁶ HDA, fond BHZ, kutija 85/635, fascikl Majka Božja od Kamenitih vrata 1931., s.p.

¹⁹⁷ *Službeni glasnik grada Zagreba*, god XLIV/br. 19, Zagreb (uredništvo ulica sv. Ćirila i Metoda br. 5), 14. prosinca, 1999., str. 350. Članak 15 navodi: »Dan Grada Zagreba je 31. svibnja, dan na koji se slavi blagdan Majke Božje od Kamenitih vrata, zaštitnice Grada Zagreba«.

Žunić i Matuhina (2012.)¹⁹⁸ te kip Ivana Rendića *Zlatarovo zlato* odnosno Dore Krupičeve, prema liku iz romana Augusta Šenoae, postavljen 1929. godine. Zanimljiv je odabir postave literarnoga lika kao javnoga spomenika u blizini hodočasničkoga mjesta, koje tim postupkom dobiva slojevita značenja.

Ovaj rad nastojao je sažeti arhivske izvore i dokumentaciju o Kamenitim vratima te dati pregled povijesti ovoga važnoga spomenika. Zadnja značajnija monografija je iz 1981. godine¹⁹⁹ pa je cilj ovoga rada bio donijeti neke nove, do sada nepoznate podatke o zaštitnici grada, Majci Božjoj od Kamenitih vrata, kao i o Kamenitim vratima. Nakon istraživačkoga rada u arhivskim, muzejskim i drugim ustanovama koje posjeduju građu vezanu za temu (Hrvatski državni arhiv, Državni arhiv grada Zagreba, Nadbiskupijski arhiv, Ministarstvo kulture, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture, Hrvatski restauratorski zavod i Muzej grada Zagreba) te pregleda ponekad teško dostupne arhivske dokumentacije može se zaključiti da u povijesnim izvorima nema mnogo podataka o Kamenitim vratima, kao da su bila toliko dio gradskoga života, bolje rečeno gradske svakodnevnice da su u tom žrvnju bila zabilježena tek usput. Na kraju rada je katalog s presjekom fotografske povijesti Kamenitih vrata koji – ako već ne sam tekst – nadam se budi žar i želju za daljnjim istraživanjem ovoga zagrebačkog spomenika.

¹⁹⁸ Alen Žunić, Nikola Matuhina, »Povijesni trgovi grada Zagreba nastali do 1918.« u: *Prostor, znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 20(2012), 1(43): str. 89-105 [92].

¹⁹⁹ Damjanović, 1981.

LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Državni arhiv Zagreb, Protocollum 231, Rationes proventuum et erogationum 1760-1761, s.p.
Državni arhiv Zagreb, HR-DAZ-857, Zbirka Ulčnik Ivan, Kamenita ulica i Kamenita vrata, košuljica 621 R.

Gradski zavod za zaštitu i obnovu spomenika i kulture, Konzervatorsko-urbanistička dokumentacija sa posebnim uvjetima građenja za Kamenita vrata, Zagreb 12/1991.

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Identifikacijski list – Kamenita vrata (ID 779).; Rješenje regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, broj: 02-1143/1-1968, Republika Hrvatska; Ministarstvo kulture; Uprava za zaštitu kulturne baštine, 07.10.2002.

Hrvatski državni arhiv, fond Braće Hrvatskoga zmaja, kutija 43/635.

Hrvatski državni arhiv, fond Braće Hrvatskoga zmaja, kutija 85/635, fascikl Majka Božja od Kamenitih vrata 1931.

Hrvatski državni arhiv, fond Braće Hrvatskoga zmaja, kutija 85/635, fascikl Nacrti za Kamenita vrata.

Hrvatski restauratorski zavod, fond Kamenita vrata, Edita Usenik, *Obnova oltara Majke Božje u Kamenitim vratima – Zagreb.*

Hrvatski restauratorski zavod, fond Kamenita vrata, Nevenka Vučićević, *Stanje očuvanosti oltara i rezultati restauratorskog sondiranja.*

Hrvatski restauratorski zavod, fond Kamenita vrata, Branko Lučić, *Mišljenje stručnog kolegija RHZ o radu na obnovi oltara Majke Božje iz Kamenitih vrata.*

Hrvatski restauratorski zavod, *Izvještaj o provedenim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima na oltaru sv. Majke Božje od Kamenitih vrata u Zagrebu, 2014.*

Konzervatorski odjel u Zagrebu, Leo Hauptfeld, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kapela Kamenita vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka – Zagreb.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931.– Zagreb

Knjige, članci, pregledi, enciklopedije, priručnici

S.A., *Izješće Gradskoga poglavarstva o sveopćoj upravi slobodnoga i kralj. Grada Zagreba*, Zagreb, 1907.

S.A., *Bijeli Zagreb i okolica u opisu i slikama: sa malim riječnikom[!], praktičnim uputama, planom grada Zagreba i željezničkom kartom (predgovor napisao Majo Mažuran)*, Zagreb: Nakladnička cjelina Mažuranovi vodiči, 1928.

S.A., *Stari planovi Zagreba*, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961.

Agramer politische Zeitung, nr. 12/1848, [Agram] Zagreb: F. Stauduar, 9. 2. 1848.

Anđelko **Badurina** (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost 2006., [1979.].

Janko **Barlè**, *Povjest župa i crkava zagrebačkih, I. župa sv. Marka*, Zagreb: Dionička tiskara u zagrebu, 1896.

Josip **Bilić** (ur) i Hrvoje **Ivanković** (ur.), *Zagrebački leksikon (A-LJ)*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krležę; Masmedia, 2006.

Josip **Bilić** (ur.), *Likovni leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2014.

Franjo **Buntak**, *Povijest Zagreba*, Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1996.

Mesud **Bužimkić**, *Zagreb: literarni i grafički zapisi*, Zagreb: Sabor bošnjačkih asocijacija Hrvatske, 2008.

Vjekoslav **Celestin**, »Kamenita vrata u Zagrebu (1931)«, u: *Zaprešićki godišnjak*, 17(2007): str. 557-559.

Damjan **Damjanović**, *Majka Božja Kamenita*, Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1981.

Dragan **Damjanović**, *Zagreb Arhitektonski atlas*, Zagreb: AGM, 2014.

Velimir **Deželić** sin, *Majka Božja od Kamenitih vrata: pučka svečana gluma Velimira Deželića sina*, Zagreb: Tisak Narodne prosvjete, 1931.,

Lelja **Dobronić**, »Barokne kovane rešetke na zagrebačkim zgradama«, u: *Urbanizam i arhitektura*, 5(1951), 9/12: str. 112-113.

Lelja **Dobronić**, *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Lelja **Dobronić**, *Slobodni i kraljevski grad Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1992.

Krunoslav **Draganović** (ur.) et al., *Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji 1974*, Zagreb: Biskupska Konferencija Jugoslavije, 1975.

Dragutin **Hirc**, *Stari Zagreb: Gradec i Grič*, svezak 1, Zagreb: Matica hrvatska 2008

Rudolf **Horvat**, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb: Kulturno-historijsko društvo Hrvatski rodoljub, 1942.

Adolf **Hudovski**, *Zagreb i okolica: kaži put za urodjenike i strance*, Zagreb: [s. n.], 1892. (u Zagrebu : Dionička tiskara)

Grgo **Gamulin**, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Zagreb: Knjižara Naprijed, 1999.

Ivo **Goldstein** (ur.), Slavko **Goldstein** (ur.), *Povijest grada Zagreba: Od prehistorije do 1918., knjiga prva*, Zagreb: Novi Liber, 2012.

Zoran **Gregl et al.**, *Zagrebačke ulice*, Zagreb: Naklada Zadro; Muzej grada Zagreba, 1994.

Nataša **Jakšić**, Karin **Šerman**, »Kamenita vrata u Zagrebu obnova unutrašnjeg prostora prema projektu Jurja Denzlera«, u: *Prostor časopis za arhitekturu i urbanizam*, 19(2011), 2(42): str. 351-361.

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 8.3.1931.

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 15.3.1931.

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 18.3.1931.

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 20.3.1931.

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 31.3.1931

Jutarnji list (glavni urednik Viktor Prosenik), Zagreb: Vlasnik, izdavaatelj i šampar Ign. Granitz, 4.4.1931.

Ivan **Kampuš**, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.

Nada **Klaić**, *Zagreb u srednjem vijeku*, Zagreb: Liber, 1982.

Vjekoslav **Klaić**, *Slobodni i kr. glavni grad Zagreb*, Zagreb: Izdala općina slob. i kr. glavnoga grada Zagreba, 1913.,

Božena **Kličinović et al.**, *Spomenici i fontane u gradu Zagrebu: Vodič*, Zagreb: Grad Zagreb, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gliptoteka, 2007

Baltazar Adam **Krčelić**, *Annuae 1748-1767, Zagrabiae: In taberna libraria eiusdem societatis typographicae*, 1901.

Franjo **Kršinić** (ur.), *Ivo Kerdić 1881.-1958.*, retrospektivna izložba, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1958., str. 85.

Izidor **Kršnjavi**, »Ne rušimo starine« u: *Vienac*, Zagreb: Matica ilirska, br.35./g.7., 1875., str. 568-569.

Ljubomir **Maraković**, »Majka Božja od Kamenitih vrata« u: *Hrvatska prosvjeta*, god XVIII., br.8-9, rujan, 1931., str. 193-194.

Josipa **Marenić**, *Teologija hrvatskih marijanskih ikona na izabranim primjerima*, Zagreb: Nova knjiga Rast 2013.

Ivo **Maroević**, *Antologija zagrebačke arhitekture*, Zagreb: Art studio Azinović, 2003.

Zvonimir **Milčec**, *Volite li Zagreb?*, Zagreb: VBZ, 2007.

Andre **Mohorovičić**, *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti i muziku, 1952.

Milovan **Petković**, *Zmajski kronika: kronološki prikaz povijesti Družbe Braća Hrvatskoga Zmaja: 1905.-2005.*, Zagreb: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, 2016.

Lisa **Pon**, *A Printed Icon in Early Modern Italy Forlì's Madonna of the Fire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Svetozar **Ritig** (ur.), *Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji*, Zagreb: Tipografija, 1931.

Vladimir **Rukavina**, *Porta Lapidea – Kamenita vrata – Stone Gate*, Zagreb: Družba Braće Hrvatskoga Zmaja, 2009.

Sena **Sekulić Gvozdanić**, *Arhitekt Juraj Denzler*, Zagreb: Društvo Braće Hrvatskoga Zmaja, 2000.

Gjuro **Szabo**, »Kamenita vrata« u: *Hrvatska revija: dvomjesečnik Matice Hrvatske*, 3(1930), 1: str. 64-65.

Gjuro **Szabo**, *Obnova i dogradnja građevnih spomenika*, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1937.

Gjuro **Szabo**, *Stari Zagreb*, Zagreb: Izdanje Knjižare Vasić i Horvat, 1941.

August **Šenoa**, *Obzor*, br.3./g.8., 3.1.1878., s.p.

Stjepan **Širola**, *Naš kulturni rad: (1908.-1909.): godišnji prikazi »Braće Hrvatskog Zmaja«*, Zagreb: Tiskara Hrv. katol. tiskovnog društva, 1910.

Službeni glasnik grada Zagreba, god XLIV/br. 19, Zagreb (uredništvo ulica sv. Ćirila i Metoda br. 5), 14. prosinca, 1999.

Branimir **Špoljarić**, *Stari Zagreb od vugla do vugla*, Zagreb: AGM, 2008.

Ivan Krstitelj **Tkalčić**, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba*, sv. II, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta.

Ivan Krstitelj **Tkalčić**, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba*, sv. V, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta.

Ivan Krstitelj **Tkalčić**, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba*, sv. VIII, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta.

Ivan Krstitelj **Tkalčić**, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba*, sv. XIII, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta.

Ivan Krstitelj **Tkalčić**, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae; Povijesni spomenici grada Zagreba*, sv. XVII, Zagreb: Brzotisak Karla Albrechta.

Josip **Torbar**, *Izvešće o zagrebačkom potresu 9. studenoga 1880.: (sa zemljovidom, 6 fotografija, 9 u tekst utisnutih slika i 7 tablica)*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1882.

Antun **Travirka**, *Zagreb: povijest, kultura, umjetnička baština*, Zagreb: Forum, 2009.

Alen **Žunić**, Nikola **Matuhina**, »Povijesni trgovi grada Zagreba nastali do 1918.« u: *Prostor, znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 20(2012), 1(43): str. 89-105.

Mrežne stranice

<http://promise.hr/završena-obnova-kamenite-ulice-i-kamenitih-vrata-grad-obrtnicima-nadoknadjuje-manjak-prometa/> [zadnji puta pregledano: 7. IX. 2019.].

POPIS SLIKOVNIH PRILOGA

Slika 1. Najstariji nacrt grada Zagreba iz sredine XVI. stoljeća s prikazom Kaptola i Gradeca, preuzeto iz: S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 6., presnimila R. T.

Slika 2. Detalj nacrt grada Zagreba iz XVI. stoljeća s prikazom Kamenitih vrata i crkvom svetoga Marka, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 6., presnimila R.T.

Slika 3. Detalj Gradeca s Tkalčičevoga nacrt grada Kaptola i Gradeca iz kraja XIV. stoljeća, preuzeto iz Andre Mohorovičić, Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Odjel za likovne umjetnosti i muziku, 1952., s.p. [33], presnimila R.T.

Slika 4. Plan Gornjega grada iz 1845. godine, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 12., presnimila R.T.

Slika 5. Detalj plana Gornjega grada iz 1945. godine s prikazom Kamenitih vrata, preuzeto iz S.A., Stari planovi Zagreba, Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1961., str. 12., presnimila R.T.

Slika 6. Izvod iz katastarskog plana k.o. Centar s prikazom Kamenitih vrata (k.č. 1627), Gradski ured za katastar i geodetske poslove, snimio i ustupio autorici Ivan Franić.

Slika 7. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata sa okvirom bez slike na dan grada Zagreba, snimila: R. T.

Slika 8. Majka Božja od Kamenitih vrata u sakristiji katedrale, prije procesije, snimila: R. T.

Slika 9. Detalja slike Majke Božje od Kamenitih vrata - lice Majke Božje i Djeteta s krunama postavljenim 1931. godine, snimila: R.T.

Slika 10. Prednja strana okvira izrađenoga 1993. godine za nošenje slike tijekom procesije na dan grada, snimila: R. T.

Slika 11. Stražnja strana okvira izrađenoga 1993. godine za nošenje slike tijekom procesije na dan grada Zagreba, snimila: R.T.

Slika 12. Postavljanje slike Majke Božje od Kamenitih vrata u okvir ispred katedrale, prije procesije, snimila: R.T.

Slika 13. Mladi u narodnim nošnjama nose sliku Majke Božje od Kamenitih vrata, snimila: R.T.

Slika 14. Procesija na dan grada Zagreba, na Trgu Braće Hrvatskoga Zmaja, snimila: R.T.

Slika 15. Oltar sa slikom Madonne del Fuoco iz Forlija, snimila: R.T.

Slika 16. Madonna del Fuoco iz Forlija, snimila: R.T.

Slika 17. Pečat Odbora za Jubilej Majke Božje od Kamenitih vrata, NAZ, Kapela K. vrata 25/Rkt. Župa sv. Marka Ev., fascikl Kapela M. B. Kamenita, Jubilej, 1931. - Zagreb, s.p., snimila: R.T.

Slika 18. Kruna za Isusa i kruna za Majku Božju, preuzeto iz Svetozar Ritig, Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji, str. 64., snimila: R.T.

Slika 19. Krunidbena misnica sa stolom i manipulom te krunidbena dalmatika s čipkama, preuzeto iz Svetozar Ritig, Misterij Majke Božje u Kamenim vratima: 1731-1931: jubilejske misli i osjećaji, str. 65., snimila: R.T.

Slika 20. Kamenita vrata, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković, 1938. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-fot-2088.

Slika 21. Gradska kula Kamenita vrata, pogled iz Radićeve ulice, DAZ, MF 164, snimak 163.

Slika 22. Presjek kroz stubište uoči Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 165.

Slika 23. Tlocrt prizemlja, uoči Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 166.

Slika 24. Tlocrt prvog kata, prije obnove Jurja Denzlera, DAZ, MF 164, snimak 168.

Slika 25. Međukat, tlocrt prije Denzlerove obnove, DAZ, MF 164, snimak 170.

Slika 26. Kamenita vrata – kula: skidanje trule žbuke sa zapadne strane. Desni dio skele ima zaštitni krov od dasaka; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9498; neg. /

Slika 27. Kamenita vrata – donji dio zida uz portal u toku konzervatorskih radova. Zapadno pročelje; snimio Barbarić, 1951. god., Ministarstvo kulture, inv. br. 9499; neg. /

Slika 28. Kamenita vrata – detalj: novootvorena puškarnica uz rub kuće prema jugu; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9505; neg. /

Slika 29. Kamenita vrata – detalj: otkrivena puškarnica u sredini pročelja, na zapadnom pročelju; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture inv. br. 9506; neg. /

Slika 30. Kamenita vrata – detalj: zapadno pročelje, naknadno otkriveni probijeni i zazidani otvori; snimio Barbarić, 1951. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 9504; neg. /

Slika 31. Tlocrt potkrovnog i prizemnog dijela Kamenitih vrata napravljen kemijskom olovkom, autor: Stanko Hauptfeld, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966., str. 1., presnimila R.T.

Slika 32. Presjek Kamenitih vrata napravljen kemijskom olovkom, autor: Stanko Hauptfeld, Konzervatorski odjel u Zagrebu, Građevinska knjiga – Kamenita vrata, 1966., str. 4., presnimila R.T.

Slika 33. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, stanje prije restauriranja 1971. godine,

Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

Slika 34. Kartuša na trabeaciji oltara Majke Božje od Kamenitih vrata prije restauriranja 1971. godine, Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

Slika 35. Anđeo sa oltara snimljen nakon skidanja svih naknadnih slojeva do nosioca (drva). Snimljeno u toku radova, prije početka nanošenja grunta, Hrvatski restauratorski zavod, snimio: Josip Podvorac, 1972., inv.br. II-207/41.

Slika 36. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, Hrvatski restauratorski zavod, snimio: Josip Podvorac, 1972., inv. br. II-1716/41-5.

Slika 37. Posebni uvjeti sastavljeni prilikom obnove Kamenitih vrata 1991. godine preuzeti iz Konzervatorsko-urbanističke dokumentacije sa posebnim uvjetima građenja za Kamenita vrata, str. 30., snimila: R.T.

Slika 38. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, snimljen prije konzervatorsko-restauratorskih zahvata 2014. godine, snimila: Iva Koci

Slika 39. Detalj anđela s oltara Majke Božje od Kamenitih vrata prije provedenih konzervatorsko-restauratorskih zahvata, snimljeno 2014. godine, snimila: Iva Koci.

KATALOG

Slika 1. Kamenita vrata, fotograf Ludwig Schwoiser, 1864. g., Zagreb, MGZ-63166.

Slika 2. Kamenita vrata, pogled iz Radićeve ulice, fotograf Ivan Standl; skeniranje: Martina Matković, oko 1870. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-38850.

Slika 3. Zagreb (Croatie) Kamenita vrata-Porte de Pierre, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković; nakladnik Julius Hühn, oko 1903. g.; 2014. g.; Zagreb, MGZ-59242.

Slika 4. Kamenita vrata, fotograf Rudolf Mosinger; skeniranje Martina Matković; nakladnik Antun Brusina, oko 1910. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-59240.

Slika 5. Kamenita vrata, pogled iz Radićeve, fotograf Milovan Petrik, 1913. g., Zagreb, MGZ 6997.

Slika 6. Kamenita vrata, kapela i jedan dućan, foto MGZ, 1914. g., inv.br.155, neg.

Slika 7. Pogled iz Kamenite ulice na Kamenita vrata, fotograf Edo Kürchner, oko 1925. g.

Slika 8. Kamenita vrata, zapadni ulaz, fotograf nepoznati autor; skeniranje Martina Matković, oko 1929. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-fot-14963.

Slika 9. Kamenita vrata – oltar Bogorodice zatrpan fotografijama; snimio Dragutin Kniewald, oko 1930. god.; Ministarstvo kulture, inv. br. 2319; neg. I-B-20.

Slika 10. Kamenita vrata, pogled prema oltaru, oko 1940. god., fotograf Rudolf Firšt;

skeniranje Martina Matković, oko 1940. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-59238.

Slika 11. Kamenita vrata, pogled prema oltaru, oko 1940.god., fotograf Rudolf Firšt; skeniranje Martina Matković, oko 1940. g.; 2014. g., Zagreb, MGZ-57776.

Slika 12. Kamenita vrata, prostor pred svetištem i dućanima, foto Gavrin, 1963., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 633, neg. I.-24.

Slika 13. Kamenita vrata i Radićeva ulica-model Gornjega grada, foto Krtelj, 1964., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 4643, neg. II-3620.

Slika 14. Kamenita vrata, prostor pred svodom kule 23-21, 1965., Konzervatorski odjel u Zagrebu, inv. br. 5923, neg. II-4666.

Slika 15. Kamenita vrata gledana s Trga Braće Hrvatskoga Zmaja, 1966., skenirano 2019., fotograf Tošo Dabac, fotografija u vlasništvu autorice.

Slika 16. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata, 1971., Konzervatorski odjel u Zagrebu, snimio: Josip Podvorac.

Slika 17. Oltar Majke Božje od Kamenitih vrata sa željeznom ogradom, 2014., Hrvatski restauratorski zavod, fond Kamenita vrata – DSC3028, snimila: Iva Koci.

Slika 18. Unutrašnjost Kamenitih vrata, 2017., snimila: R.T.

Slika 19. Majka Božja od Kamenitih vrata flankirana skulpturama svetoga Petra i Pavla, 2017., snimila: R.T.

Slika 20. Zapadno pročelje Kamenitih vrata nakon obnove 2018. godine, 2019., snimila: R.T.

Slika 21. Unutrašnjost Kamenitih vrata nakon obnove 2018. godine, 2019., snimila: R.T.

SUMMARY

The Stone Gate used to be just the City Gate, respectively part of the defensive system elevated in the defence of the Gradec, and today it is great Zagreb's sanctuary. Tower next to The Stone Gate gets at the meaning after the fire which seized the Zagreb on 30th May, 1731. The fire expanded on the street Opatička, through street Kamenita, all the way to the Street Jezuitska. The fire also seized The Stone Gate. All wooden furniture burned on the first floor where was the picture of Blessed Virgin Mary. Framework was the only thing that burned, and the picture survived completely. The widow Modlar decided to finance the construction of the altar under the vault of the City Gate. At that moment, the picture becomes the part of the public city piety.

The picture shows Virgin with the Child in her arms. She is carried by two angels, and on the sides are statues of Saint Peter and Paul. Today, the picture is behind an iron fence which was built by Ivaj Juraj Chorta in 1758.

On the occasion of the 200th anniversary of the fatal fire in Zagreb, in 1931, Virgin and the Child were given golden crowns. The sanctuary survived a few attempts of demolition, and in 1999 it was decided that the 31th May is the day of city Zagreb, and its patroness is Lady of the Stone Gate. On that day there is a big procession from the Cathedral to the sanctuary. The Stone Gate has been declared protected cultural property, and in 2018 was its last renovation.

Key words: The Stone Gate, Zagreb, renovation, the Lady of the Stone Gate